

RETTE TIL MAT SOM EN MENNESKERETTIGHET

-

NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS ROLLE I

FORM AV DERES

PÅVIRKNING AV UTVIKLINGEN OG ARBEID MED

REALISERINGEN AV DENNE RETTEN

Kandidatnummer: 647

Leveringsfrist: 25.04.2008

Til sammen 17 967 ord

22.04.2008

Innholdsfortegnelse

1	Innledning	5
2	Non-governmental Organizations	7
2.1	Innledning	7
2.2	Historikk	7
2.3	NGOer på menneskerettens område	8
2.3.1	Innledning	8
2.3.2	Konsultativ status i FN	11
2.3.3	NGOer som arbeider med retten til mat	12
3	Den internasjonale utviklingen av retten til mat som en menneskerettighet	15
3.1	Innledning	15
3.2	1941 - Freedom from want	16
3.3	1948 - Universal Declaration on Human Rights	17
3.4	1966 - International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights	18
3.5	1974 - World Food Conference, Roma	20
3.6	1985 - World Food Security Compact	21
3.7	1987/1989 - FNs første undersøkelse om retten til mat	21
3.8	1987 - “the Committee on Economic, Social and Cultural Rights”	24
3.9	1996 - World Food Summit, 13-17 november og NGOforum, 11-16 november	25
3.9.1	World Food Summit	25
3.9.2	NGOforum	28
3.9.3	Avsluttende bemerkninger	29
3.10	1999 - General Comment No. 12	29

3.11	2000 - Millenium Development Goals	32
3.12	2002 - World Food Summit Five Years Later	34
3.13	2004 - Voluntary Guidelines	35
3.14	Avsluttende bemerkninger	37
4	<u>Bread for the World og FoodFirst Information and Action Network - To NGOer som arbeider med retten til mat</u>	<u>40</u>
4.1	Innledning	40
4.2	Bread for the World, USA	41
4.2.1	Innledning	41
4.2.2	Hva er Bread for the World	41
4.2.3	Dannelsen og organiseringen av Bread for the World	42
4.2.4	Bread for the Worlds arbeidsmåte	42
4.2.5	Bread for the Worlds oppnåelser	44
4.2.6	Avsluttende bemerkninger	46
4.3	FoodFirst Information and Action Network	47
4.3.1	Innledning	47
4.3.2	Dannelsen og organiseringen av FoodFirst Information and Action Network	47
4.3.3	FoodFirst Information and Action Networks arbeidsmåte og oppnåelser	48
4.3.4	Avsluttende bemerkninger	50
4.4	Bread for the World og FoodFirst Information and Action Network - Likheter og forskjeller	51
5	<u>Praktiske eksempler på gjennomføringen av retten til mat i India og Sør Afrika</u>	<u>53</u>
5.1	Innledning	53
5.2	India	53
5.3	Sør Afrika	55
6	<u>Konklusjon</u>	<u>57</u>

7	Litteraturliste	60
8	Websideregister	63
9	Traktatregister, lovregister m.v.	66
10	Andre kilder	68
11	Liste over tabeller og figurer m.v.	69

1 Innledning

De fleste rundt om i industrilandene i dag tenker nok at retten til mat er en selvskreven menneskerettighet som enhver bør kunne nyte. Slik er det ikke for de 854 millionene som hver dag legger seg til sengs sultne eller for de 20 000 menneskene som hver dag dør på grunn av hunger¹.

Retten til mat ble allerede i 1948 stadfestet i Verdenserklæringen om Menneskerettighetene (Universal Declaration on Human Rights eller UDHR)², men først i 1966³ ble denne retten stadfestet i en internasjonal juridisk forpliktende konvensjon, “the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights” (FNkonvensjonen om Økonomiske, Sosiale og Kulturelle Rettigheter eller ICESCR). Lenge har disse rettighetene blitt liggende i skyggen av de sivile og politiske rettighetene, men fra 1980-tallet økte fokuset på de økonomiske, sosiale og kulturelle rettighetene, herunder retten til mat som en menneskerettighet, betraktelig.

Min problemstilling i denne sammenheng er å ta for meg utviklingen av retten til mat som en menneskerettighet og arbeidet med realiseringen av denne retten, og finne ut av hvilken rolle Non-governmental Organisations (NGOer) og sivilsamfunnet har spilt på disse feltene. Jeg vil se på NGOers betydning i form av deres påvirkningsarbeid både ovenfor internasjonale instrumenter, som de Forente Nasjoner (FN), og nasjonale myndigheter. På hvilke steg av utviklingen har NGOer vært pådrivere eller initiativtakere? Jeg vil også se nærmere på hvordan NGOer arbeider med å realisere denne retten, både på internasjonalt og nasjonalt nivå. Ville utviklingen og realiseringen av retten til mat vært på det stadiet det er i dag uten påvirkning og bistand fra NGOer? For å tilegne meg best mulig kunnskap på dette området har jeg foretatt dybdeintervjuer av to NGOer. Det første intervjuet ble foretatt i Washington DC, USA 13 mars 2008, hvor jeg intervjuet Asma Lateef og Eric Munoz, henholdsvis direktør og politisk analytiker i Bread for the World (BFW). Det andre intervjuet ble foretatt i Oslo 3 april 2008, hvor jeg intervjuet Kristin Kjæret og Siri Damman, henholdsvis daglig leder og politisk nestleder, i FoodFirst Information and Action Networks (FIAN) avdeling i Norge.

---

¹ UN Millennium Project (2005)

² Erklæringen skapte ingen juridiske forpliktelser for partene

³ trådte i kraft i 1976

For å få forståelse for hva NGOer er og hvilken rolle de generellt spiller vil jeg innledningsvis, i del 2, gå nærmere inn på NGOer som arbeider på menneskerettens område. Deretter vil jeg, i del 3, gå igjennom den internasjonale utviklingen av retten til mat som en menneskerettighet steg for steg, fra retten første gang ble nevnt i internasjonal sammenheng og frem til i dag. Grunnen til dette er at den internasjonale utviklingen har vært viktig for hvordan NGOer har kunnet arbeide og påvirke verdenssamfunnet og nasjonale myndigheter, flere av overenskomstene brukes i dag som verktøy og virkemidler i NGOenes arbeid. NGOer har dessuten på flere stadier av utviklingen ikke bare påvirket og deltatt, men også vært initiativtakere. Flere av initiativene tatt av NGOer har dessuten påvirket utviklingen fremover i tid. Å se hele utviklingen i sammenheng er derfor viktig for å forstå helheten, fordi hvert steg har hatt betydning for det neste.

For å se hvordan NGOer arbeider i praksis med retten til mat vil jeg i del 4 ta for meg de to NGOene, BFW og FIAN, som jeg har intervjuet i forbindelse med oppgaven. I denne delen kommer jeg blant annet nærmere inn på hvilke arbeidsmetoder disse NGOene bruker og hvilke oppnåelser de har nådd i sitt arbeid. Behandlingen av de to NGOene vil dessuten illustrere hvor ulikt NGOer på dette området arbeider, både med hensyn til arbeidsmetoder og med hensyn til sitt perspektiv, juridisk eller politisk. FIAN har vært en viktig pådriver både for den internasjonale juridiske utviklingen⁴ og i arbeidet med konkrete krenkelser av retten til mat. BFW arbeider med å påvirke de amerikanske myndighetenes politikk ved hjelp av et moralsk press, for å få dem til å oppfylle de moralske forpliktelsene nedsatt i internasjonale overenskomster vedtatt av USA. I del 5 vil jeg gå nærmere inn på to praktiske eksempler på retten til mat og gjennomføringen av den i to land, India, som har ratifisert ICESCR, og Sør Afrika, som ikke har ratifisert ICESCR, men anerkjent retten i nasjonal lovgivning. Behandlingen av situasjonen i disse to landene viser at for å få gjennomført en papirfestet rett, er det nødvendig å kjempe for det, og NGOer er i dette arbeidet et avgjørende element, både som bindeledd mellom myndighetene og sivilsamfunnet og som støtte og forkjemper for de som har fått sin rett krenket.

---

⁴ FIAN vil av den grunn også bli nevnt i forbindelse med behandlingen av den internasjonale utviklingen i del 3

2 Non-governmental Organizations

2.1 Innledning

Non-governmental Organizations er ikke-statlige organisasjoner som er etablert av private personer eller organisasjoner, være seg gjennom kirken eller studentgruppen, uten deltagelse eller representasjon av en staten. NGOer arbeider parallellt med statlige organer, men er ikke underlagt en statlig myndighet. Det anslås at det finnes omlag 40 000 NGOer som opererer internasjonalt⁵. På nasjonalt nivå er antallet betraktelig høyere. I India anslås det at det finnes mellom 1 og 2 millioner NGOer på nasjonalt nivå⁶. NGOer er ikke rettssubjekter i internasjonal rett, slik stater er. Et unntak er Røde Kors, som i henhold til Geneve konvensjonen er et rettssubjekt i spesielle tilfeller⁷.

2.2 Historikk

Internasjonale NGOers historie daterer seg så langt tilbake som til begynnelsen av 1800-tallet⁸. NGOer var på et tidlig stadie viktige i arbeidet med å fremme menneskerettigheter, deriblant ved deres arbeid med å frigjøre slaver og for alminneliggjøringen av kvinners stemmerett⁹. Utrykket “Non-governmental Organization” ble første gang brukt ved etableringen av de Forente Nasjoner (FN) i 1945 ved bestemmelsen i FNpaktens artikkel 71¹⁰ om konsultative roller for organisasjoner som verken er styre i en stat eller en medlemsstat. Globaliseringen i løpet av 1900-tallet har økt omfanget og betydningen av NGOers viktige arbeid. Betydningen av NGOers arbeid har også vokst i takt med deres økte profesjonalitet og ekspertise på de ulike feltene de arbeider på¹¹.

---

⁵ <http://www.indianngos.com/ngosection/newcomers/whatisanngo.htm> 27.03.2008

⁶ I.c.

⁷ <http://www.en.wikipedia.org/wiki/NGOs#> 29.03.2008

⁸ Maja Kirilova Eriksson og Lalaine Sadiwa (2002): “NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS” in Kristin Høgdaahl, Ingrid Kvammen Ekker & Lalaine Sadiwa (red.) (2002), side 1

⁹ I.c.

¹⁰ <http://www.un.org/aboutun/charter/chapt10.htm> 30.03.2008

¹¹ Maja Kirilova Eriksson og Lalaine Sadiwa (2002), side 1

2.3 NGOer på menneskerettens område

2.3.1 Innledning

Som nevnt tidligere har NGOer spilt en viktig rolle på menneskerettens område siden begynnelsen av 1800-tallet. De siste tiårene har dessuten NGOer fått økt innflytelse i arbeidet med menneskerettigheter innenfor FN, og det er ingenting som tilsier at de ikke fortsatt vil være viktige støttespillere og forkjempere på dette feltet. I tillegg til at mange NGOer har fått konsultativ status for det økonomiske og sosiale råd (ECOSOC)¹², har flere NGOer påvirket FNs arbeid med utviklingen av blant annet Barnekonvensjonen (CRC)¹³ som ble vedtatt av FN 20 november 1989.

I 1993, under den Andre Verdenskonferansen om Menneskerettigheter i Wien¹⁴, ble NGOers nødvendige og viktige rolle på menneskerettens område anerkjent og nedfelt i “the Vienna Declaration and Programme of Action”¹⁵. NGOer er nevnt i flere av artiklene, men selve anerkjennelsen av NGOers viktige rolle er konkret nedfelt i del I artikkel 38 som lyder:

38. The World Conference on Human Rights recognizes the important role of non-governmental organizations in the promotion of all human rights and in humanitarian activities at national, regional and international levels. The World Conference on Human Rights appreciates their contribution to increasing public awareness of human rights issues, to the conduct of education, training and research in this field, and to the promotion and protection of all human rights and fundamental freedoms. While recognizing that the primary responsibility for standard-setting lies with States, the conference also appreciates the contribution of non-governmental organizations to this process. In this respect, the World Conference on Human Rights emphasizes the importance of continued dialogue and cooperation between Governments and non-governmental organizations [...]¹⁶

---

¹² mer om dette i punkt 2.4.2

¹³ Maja Kirilova Eriksson og Lalaine Sadiwa (2002), side 1

¹⁴ Konferansen ble overværet av en enestående deltagelse fra både representanter for myndighetene og av det internasjonale menneskerettighetssamfunnet. Over 7 000 deltok på konferansen, av dem mer enn 800 NGOer, <http://www.unhchr.ch/html/menu5/wchr.htm> 30.03.2008

¹⁵ [http://www.unhchr.ch/huridocda/huridoca.nsf/\(Symbol\)/A.CONF.157.23.En?OpenDocument](http://www.unhchr.ch/huridocda/huridoca.nsf/(Symbol)/A.CONF.157.23.En?OpenDocument) 30.03.2008

¹⁶ Mine uthevelser

Eksistensen av NGOer på menneskerettens område er på mange måter avgjørende for at befolkningen i et land, spesielt de mest sårbare, skal kunne få fremmet sine rettigheter overfor staten, da NGOer fungerer som et bindeledd mellom befolkningen og styresmaktene i et land og forsyner dessuten staten med viktig og ofte kritisk informasjon om tilstanden i landet ¹⁷.

NGOer på menneskerettens område jobber på ulike måter for å nå målene sine. En viktig del av deres arbeid er deres engasjement i lovfestingsprosessen. NGOer er ikke inkludert i den formelle prosessen med oppbyggingen av internasjonal lov, men ved hjelp av lobbying, eventer, deltagelse på konferanser og ved å tilby ekspertiseassistanse kan de påvirke mye av utfallet av ny lovgivning¹⁸. På samme måten har NGOer verden over påvirket nasjonal menneskerettighetslovgivning. En annen viktig del av NGOers arbeid på dette området er å se til at menneskerettighetene blir realisert og ikke krenket, samt å samle inn materiale om emnet¹⁹. De fleste NGOer har dette som sin primæroppgave. På denne måten setter de søkelyset mot emnene de arbeider innenfor, opplyser publikum og skaper bevissthet og forståelse for menneskerettighetene. I tillegg samler de ved hjelp av observeringen inn informasjon og meninger rundt emnet. Dette kan vise seg å være verdifullt både for andre NGOer, internasjonale statlige organer, så som for FN når de skal evaluere rapportene statene må innlevere etter de ulike konvensjonene²⁰, samt for styresmaktene i staten selv, ved at de tilegner seg informasjon som de ellers ikke ville hatt tilgang til. Etter enkelte konvensjoner, deriblant “the Additional Protocol to the European Social Charter Providing for a System of Collective Complaints” har dessuten utvalgte NGOer klageadgang²¹. En siste viktig del av

---

¹⁷ Maria Lundberg og Vibeke Greni (1998) The Role of NGOs in the promotion of Human Rights in UN (1998): The New Yalta “Commemorating the 50th Anniversary of the Declaration of Human Rights in RBEC Region”, side 84

¹⁸ Maja Kirilova Eriksson og Lalaine Sidowa (2002) side 5

¹⁹ *ibid.* side 6

²⁰ *ibid.* side 7

²¹ <http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Treaties/Html/158.htm> artikkel 2

NGOers arbeid er å yte teknisk og rådgivende assistanse til de som er blitt utsatt for menneskerettighetskrenkelser. Enkelte NGOer yter også juridisk bistand til slike ofre²².

Siden 1993 har dessuten NGOer fått anledning til å opptre for FNs komite for økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter (CESCR) for å legge frem såkalte parallellrapporter²³. Disse rapportene viser tilstanden i staten fra et sivilt perspektiv. Her får NGOene også adgang til å kritisere de offisielle rapportene og statistikkene som statene selv legger frem. I senere år har enkelte NGOer i sine rapporter også lagt frem konkrete klager på brudd på de økonomiske, sosiale og kulturelle rettighetene, noe som har vist seg å være viktig i komiteens arbeid med å evaluere statenes egne rapporter. Dette fører dessuten til at det settes et visst press på staten i forbindelse med deres arbeid med disse rettighetene, noe som igjen viser seg i et tettere samarbeid mellom NGOer og styresmaktene i staten. På det nåværende tidspunkt er det ikke så mange NGOer som benytter seg av anledningen til å legge frem egne rapporter, men antallet, spesielt antallet nasjonale NGOer, har økt med årene²⁴. FIAN, som vil bli behandlet i punkt 4.3, er en av de få organisasjonene som benytter seg av denne anledningen.

NGOer kan dessuten også samarbeide med FN gjennom FNs "Non-Governmental Liaison Service" (UN-NGLS). UN-NGLS har i over 30 år fremmet samarbeid mellom FNsystemet og NGOer på det økonomiske og sosiale utviklingsfeltet²⁵. Gjennom dette samarbeidet tilbyr UN-NGLS informasjon, ekspertise samt rådgiver- og støttetjenester, samtidig som NGOene kan tilby sine tjenester og ekspertise tilbake til FNsystemet, og således påvirke det internasjonale arbeidet med å fremme menneskerettighetene.

Som vi skal se nedenfor kan NGOer også få konsultativ status hos FN, noe som bidrar til et tettere samarbeid på det internasjonale nivået, og er med på å styrke NGOers muligheter til å påvirke internasjonale og regionale organer samt nasjonale myndigheter.

---

²² Maria Kirilova Eriksson og Lalaine Sidowa (2002) side 9

²³ Sally-Anne Way (2005) "The Role of the UN Human Rights Bodies in Promoting and Protecting the Right to Food" in Wenche Barth Eide og Uwe Kracht (eds.) (2005), side 216

²⁴ Michael Windfuhr (1998): NGOs and the right to adequate food in FAO (1998): The Right to Food in Theory and Practice, Roma, side 4

²⁵ <http://www.un-ngls.org> 06.04.2008

2.3.2 Konsultativ status i FN

Flere NGOer har konsultativ status innenfor FN systemet på områder som er relevant for deres arbeid. Som nevnt ovenfor er denne konsultative status opprettet i medhold av FNpaktens artikkel 71. Muligheten for NGOer til å få rådgivende status hos ECOSOC ble realisert allerede i 1946, da ECOSOC etablerte en “Committee on Non-Governmental Organizations” (CONGO) som fikk myndighet til å eksaminere de NGOer som søkte om konsultativ status²⁶. Per 27.03.2008 har 3 051 organisasjoner fra hele verden konsultativ status hos ECOSOC, og ca 400 hos “Commission on Sustainable Development” (CSD)²⁷. Konsultativ status gir organisasjonene en anledning til å delta på ulike møter i regi av FN og dermed delta i globale debatter²⁸.

Det foreligger tre kategorier av konsultativ status i FN; General, Special og Roster²⁹. En NGO med “General” konsultativ status har flere rettigheter enn de NGOene som havner i de andre kategoriene. Hvilken kategori en gitt NGO havner i, avhenger av hvor mange av ECOSOCs arbeidsområder NGOen dekker, jo flere områder, dess høyere opp i systemet³⁰. FIAN, som skal behandles senere i denne oppgaven, fikk i 1989 konsultativ status i kategorien Roster hos ECOSOC³¹.

Hittil har jeg gjennomgått NGOers betydning og anerkjennelse på hele menneskerettighetsområdet for å få et innblikk i det arbeidet de gjør og hvilken rolle de spiller generelt. I neste punkt kommer jeg nærmere inn på NGOer som primært arbeider med retten til mat. Denne fremstillingen er generell. Først i del 3 vil jeg spesifikt komme inn på stadiene av utviklingen av retten til mat som en menneskerettighet på internasjonalt nivå, og på hvilke måter NGOer har påvirket og dratt nytte av denne utviklingen. I del 4 og 5 vil jeg

---

²⁶ Maria Kirilova Eriksson og Lalaine Sadiwa (2002) side 2

²⁷ <http://www.un.org/esa/coordination/ngo/faq.htm> 27.03.2008

²⁸ http://en.wikipedia.org/wiki/Consultative_status 27.03.2008

²⁹ <http://www.un.org/esa/coordination/ngo/faq.htm> 27.03.2008

³⁰ I.c.

³¹ I.c.

komme inn på praktiske eksempler som viser hvilke ulike metoder NGOer som arbeider på dette området kan bruke for å oppnå sine mål.

2.3.3 NGOer som arbeider med retten til mat

Retten til mat er en rettighet som hører under de økonomiske, sosiale og kulturelle rettighetene. Antallet NGOer som arbeider med retten til mat har økt i takt med anerkjennelsen av disse rettighetene. NGOer som arbeider på dette område ønsker full anerkjennelse av retten til mat som en menneskerettighet fra deres respektive styresmakter, men som vi skal se nedenfor i behandlingen av den amerikanske NGOen BFW, er ikke dette like lett å få gjennomført i alle verdens stater³². Per dags dato er det derfor kun et lite antall NGOer som arbeider med rettsliggjøringen/lovfestingen av denne retten. FIAN er en av de internasjonale organisasjonene som arbeider med dette³³. De fleste av NGOene som arbeider på dette område bruker av den grunn sjelden uttrykket “retten til mat”, men stadfester at de jobber for å frigjøre verden fra hunger³⁴. Disse NGOene jobber da direkte med realiseringen av retten til mat, ved f.eks direkte matvarehjelp eller påvirkning av statens politikk.

Flere nasjonale NGOer har dessuten startet med å gjennomgå nasjonal lovgivning og budsjetter for å undersøke om det foreligger mangler i forhold til statens innsatsvilje og forpliktelser ved gjennomføringen av retten til mat³⁵. Gjennom sitt arbeid i forhold til den amerikanske regjeringen gjennomgår BFW USAs budsjetter hva angår både nasjonale og internasjonale forpliktelser i forbindelse med retten til mat³⁶. Videre har noen NGOer startet opp arbeidet med å bruke det nasjonale eller regionale rettssystemet for å ta opp konkrete

---

³² USA anser ikke retten til mat som en menneskerettighet, og har av den grunn heller ikke ratifisert ICESCR eller Barnekonvensjonen, hvor retten til mat er ansett som en menneskerettighet.

³³ se punkt 4.3

³⁴ BFW er en av de organisasjonene som startet med å arbeide for retten til mat, men som den senere tiden har stadfestet sitt program til å være å frigjøre verden fra hunger. Mer om dette se punkt 4.2

³⁵ Michael Windfuhr (1998), side 5

³⁶ Asma Lateef og Erik Munoz (2008)

krenkelser av retten til mat. Dette arbeidet har i flere tilfeller vist seg å være meget verdifullt³⁷.

I juli 1996, som en del av NGOenes forberedende arbeid inn mot the World Food Summit 1996 (WFS 1996)³⁸, ble det avholdt et møte om retten til mat i Caracas, Venezuela³⁹. I Caracarasrapporten ble det oppfordret til en utarbeidelse av en “Code of Conduct”, som skulle klargjøre innholdet og forpliktelsene i retten til mat, samt gi stater og internasjonale organisasjoner retningslinjer i deres arbeid med realiseringen av denne retten. Denne rapporten var med på å kaste lys over den viktige betydningen av retten til mat når WFS 1996 ble avholdt i november 1996⁴⁰.

NGOer har på mange måter vært med på å påvirke den internasjonale rettsutviklingen på området. I årene 1998-99 drøftet CESCER utkastene til General Comment No. 12 (GC12), en fortolkning av innholdet i ICESCR artikkel 11 om retten til mat⁴¹, med flere NGOer, deriblant FIAN. NGOer spilte også en stor rolle ved utarbeidelsen av FNs matvare- og landbruksorganisasjons (FAO) “Voluntary Guidelines to support the progressive realization of the right to adequate food in the context of national food security” (Voluntary Guidelines) mellom 2002 og 2004, da flere NGOer deltok i utarbeidelsen av utkastene. NGOer hadde dessuten, som nevnt ovenfor, allerede i 1996 oppfordret til utarbeidelsen av retningslinjer for hvordan statene skulle arbeide og opptre i forbindelse med retten til mat, og hadde allerede i september 1997 utarbeidet “Code of Conduct on the Human Rights to Adequate Food”⁴². “Code of Conduct” ble ikke tatt imot like bra av alle statene, men fungerte som en pådriver i

---

³⁷ I India har nasjonale NGOer tatt opp brudd på retten til mat i Høyesterett. Nærmere om dette i punkt 5.2

³⁸ Dette kommes tilbake til i behandlingen av WFS 1996 i punkt 3.9

³⁹ George Kent (2005), side 52

⁴⁰ I.c.

⁴¹ GC12 vil bli behandlet i punkt 3.10

⁴² Michael Windfuhr (1998), side 8

forhold til både Voluntary Guidelines, som ble vedtatt høsten 2004⁴³, og GC12⁴⁴. Som nevnt tidligere var også flere NGOer med på utarbeidelsen av CRC, hvor flere av artiklene nevner retten til mat.

Den sterke innsatsen til NGOer på dette område har vært av vesentlig betydning både for den begrepsmessige og praktiske overgangen fra en typisk matsikkerhetstilnærming til en tilnærming til retten til mat som en menneskerettighet⁴⁵. NGOer spiller dessuten en stor rolle i arbeidet for realiseringen av retten til mat både på det nasjonale og det internasjonale nivå, og eksistensen av NGOer på dette område er av den grunn uunværlig.

Ovenfor har vi sett på NGOers arbeid med retten til mat og betydningen de spiller på dette området på generell basis. Nedenfor, i del 3, vil jeg spesifikt ta for meg hvert steg av utviklingen av retten til mat som en menneskerettighet. NGOer har ikke påvirket på alle stadier av utviklingen, men på hvert steg har sivilsamfunnet vært en bidragsyter. Som nevnt i innledningen har hvert steg hatt betydning for det neste, og ingen av stegene kan derfor utelukkes. Utviklingen som helhet har dessuten vært med på å bestyrke NGOers posisjon på dette området. Jo lenger utviklingen kommer, og jo større fokus det blir på retten til mat og NGOers betydning på dette området, jo flere NGOer vil konsentrere sitt arbeid rundt denne retten, og jo lettere vil det bli for NGOer å påvirke myndigheter og andre internasjonale organer.

---

⁴³ Voluntary Guidelines vil bli behandlet i punkt 3.13

⁴⁴ Wenche Barth Eide og Uwe Kracht (2005) "The Right to Adequate Food in Human Rights Instruments: Legal Norms and Interpretations" in Eide, Wenche Barth og Uwe Kracht (eds.) (2005), side 104

⁴⁵ Wenche Barth Eide (2005) "From Food Security to the Right to Food" in Eide, Wenche Barth og Uwe Kracht (eds.) (2005), side 89

3 Den internasjonale utviklingen av retten til mat som en menneskerettighet

3.1 Innledning

Retten til mat er i dag bredt anerkjent i internasjonal lovgivning. De to mest grunnleggende bestemmelsene finner vi i UDHR artikkel 25⁴⁶ og ICESCR artikkel 11⁴⁷.

Retten til mat må ses i sammenheng med retten til et liv med en tilfredstillende standard (the right to an adequate standard of living). For å oppå målene med å ende hunger, dvs å realisere retten til mat, må man også fokusere på rettigheter så som retten til vann, bosted, helse, utdanning, arbeid, land og retten til å ikke bli diskriminert⁴⁸. Alle disse rettighetene har et bindeledd mellom seg, det er først når disse rettighetene er realisert at retten til et liv med en tilfredstillende standard oppnås, og først da er det mulig å på lang sikt gjøre verden fri fra hunger og fattigdom.

Fokuset på de økonomiske, sosiale og kulturelle rettighetene, herunder retten til mat, startet i tiden rundt den andre verdenskrig⁴⁹. President Franklin D. Roosevelt startet fokuset på retten til mat med sin “Four Freedoms”-tale til den amerikanske kongressen i 1941⁵⁰, etterfulgt av UDHR som ble vedtatt i 1948⁵¹. Utviklingen og fokuset har siden den gang økt, samtidig som retten til mat internasjonalt er fullt ut rettsliggjort⁵². I dag rettes mye av fokuset på realiseringen av retten til mat, både gjennom arbeidet med å sikre mennesker tilstrekkelig mat og gjennom arbeidet med å lovfeste retten til mat i nasjonal lovgivning⁵³. Gjennom the

---

⁴⁶ Mer om dette i punkt 3.3

⁴⁷ Mer om dette i punkt 3.4

⁴⁸ Ida-Eline Engh, Eva Kløve og Margot Igland Skarpeteig (2008), side 21-28

⁴⁹ George Kent (2005), side 45

⁵⁰ Mer om dette i punkt 3.2

⁵¹ Ida-Eline Engh (2007), side 69

⁵² Med dette menes at de internasjonale konvensjonene er vedtatt og majoriteten av verdenssamfunnet har ratifisert dem. Per dags dato er det allikevel enkelte land, deriblant USA, som ikke ønsker å ratifisere disse konvensjonene eller å anerkjenne retten til mat som en menneskerettighet

⁵³ Dette arbeidet foretas også i land som ikke har ratifisert de internasjonale konvensjonene, deriblant i Sør Afrika og USA. Mer om dette under punkt 5.3 (Sør Afrika) og 4.2 (USA)

Millenium Development Goals⁵⁴ (MDGs) har verdenssamfunnet⁵⁵ satt seg som mål å redusere verdenshungeren kraftig⁵⁶, det gjenstår bare å se om målene blir nådd.

I avsnittene under vil utviklingen på feltet “retten til mat” bli gjennomgått steg for steg. Jeg vil også komme nærmere inn på de stadiene hvor NGOer har spilt inn og påvirket utviklingen.

3.2 1941 - Freedom from want

President Franklin D. Roosevelt⁵⁷ la i sin tale til den amerikanske kongressen den 6 januar 1941 vekt på fire friheter, deriblant “freedom from want”, som han uttrykte var de grunnleggende, universale rettighetene til enhver person i verden:

*“The third is freedom from want--which, translated into universal terms, means economic understandings which will secure to every nation a healthy peacetime life for its inhabitants--everywhere in the world [...]”*⁵⁸

I “freedom from want” ligger retten til et liv med tilfredstillende standard, deriblant retten til tilstrekkelig mat.

President Roosevelts tale var med på å rette søkelyet mot menneskerettighetene, og var banebrytende i forhold til de økonomiske, sosiale og kulturelle rettighetene⁵⁹. Roosevelts tale om de fire frihetene ble som nevnt senere etterfulgt av UDHR i 1948.

---

⁵⁴ Nærmere om dette i punkt 3.11

⁵⁵ De 192 statene som i dag er medlem i FN, <http://www.un.org/members/list.shtml> 14.04.2008

⁵⁶ MDGs inkluderer flere mål enn å ende hunger i verden, se punkt 3.11

⁵⁷ President Roosevelt spilte også en rolle i etableringen av FN, <http://www.un.org/aboutun/unhistory/> 29.03.2008

⁵⁸ Utdrag fra Roosevelts “Four Freedoms”-tale, <http://www.feri.org/common/news/details.cfm?QID=2089&clientid=11005> 29.03.2008 Mine uthevelser

⁵⁹ George Kent (2005), side XV

3.3 1948 - Universal Declaration on Human Rights

Den 10 desember 1948 vedtok og kunngjorde FNs tredje Generalforsamling “the Universal Declaration on Human Rights”.

Erklæringen inneholder artikler som omhandler både sivile, kulturelle, økonomiske, politiske og sosiale menneskerettigheter. I forhold til retten til mat er det en artikkel i denne erklæringen som omhandler denne rettigheten;

Artikkel 25.

1. *Enhver har rett til en levestandard som er tilstrekkelig for hans og hans families helse og velvære, **og som omfatter mat**,⁶⁰ klær, bolig og helseomsorg og nødvendige sosiale ytelser, og rett til trygghet i tilfelle av arbeidsløshet, sykdom, arbeidsuførhet, enkestand, alderdom eller annen mangel på eksistensmuligheter som skyldes forhold han ikke er herre over.*⁶¹

Verdenserklæringen var det første internasjonale dokumentet som stadfestet menneskets rett til mat, og fungerer av den grunn som inspirasjon for arbeidet på dette feltet.

Verdenserklæringen er ikke et internasjonalt juridisk bindende dokument, men kan bli brukt som et middel for å skape et moralsk press på stater som bryter erklæringens prinsipper⁶².

Mange mener allikevel at erklæringen gir uttrykk for internasjonal sedvanerett, og følgelig er juridisk bindende⁶³. Det er forventet at statene opptrer i samband med rettighetene, og

Verdenserklæringen fungerer således som internasjonale normer som statene bør følge.

Verdenserklæringen fungerer dermed som et internasjonalt mål som alle stater higer etter og er forventet å prøve å nå.

UDHR har også tjent som inspirasjon for opprettelsen av flere senere internasjonale konvensjoner og nasjonale lovbestemmelser på området for menneskerettigheter, deriblant

---

⁶⁰ Min uthevelse

⁶¹ Norsk tekst; <http://www.unhchr.ch/udhr/lang/nrr.htm> 29.03.2008

⁶² <http://www.unac.org/rights/question.html> 29.03.2008

⁶³ Rolf Künnemann og Sandra Epal-Ratjen (2004), side 31

FNkonvensjonen om Økonomiske, Sosiale og Kulturelle rettigheter og FNkonvensjonen om Sivile og Politiske rettigheter (ICCPR)⁶⁴.

Verdenserklæringen fungerer dessuten som et verktøy mange NGOer bruker som et moralsk press for å holde myndigheter ansvarlige for deres handlinger og politikk⁶⁵.

3.4 1966 - International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights

“The International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights” ble vedtatt og åpnet for signering og ratifisering 16 desember 1966. Konvensjonen trådte i kraft 3 januar 1976. Per 28.02.2008 har 157 stater ratifisert konvensjonen⁶⁶, se figur 1 på side 16 for oversikt over medlemsstater illustrert på verdenskartet.

Konvensjonen er, som tidligere nevnt, inspirert og mer eller mindre basert på UDHR. Men i motsetning til Verdenserklæringen om Menneskerettighetene er denne konvensjonen juridisk bindende for de statene som har ratifisert den. Konvensjonen anerkjenner retten til mat og den grunnleggende retten for enhver til å ikke lide av sult i artikkel 11:

Artikkel 11.

1. Konvensjonspartene anerkjenner retten for enhver til en tilfredstillende levestandard for seg selv og sin familie, herunder tilfredstillende mat, klær og bolig, samt til stadig bedring av sine leveforhold. Konvensjonspartene skal treffe de nødvendige tiltak for å sikre virkeliggjørelsen av denne rett, og erkjenner i den anledning den vesentlige betydning av internasjonalt samarbeid grunnet på frivillighet.

---

⁶⁴ Begge konvensjonene ble vedtatt og åpnet for signering og ratifisering i 1966 og trådte i kraft i 1976. De to konvensjonene utgjør sammen med UDHR “the International Bill of Rights”
<http://www.iwtrc.org/ICESCR.html> 29.03.2008

⁶⁵ <http://www.unac.org/rights/question.html> 29.03.2008

⁶⁶ Oversikt over hvilke land som har ratifisert konvensjonen;
<http://www2.ohchr.org/english/bodies/ratification/3.htm> 06.04.2008

2. *Konvensjonspartene, som anerkjenner den grunnleggende rett for alle til å være trygget mot sult, skal, hver for seg og gjennom internasjonalt samarbeid, treffe de tiltak, innbefattet utarbeidelsen av konkrete programmer, som er nødvendige.[...]*⁶⁷

I artikkel 2 finner vi en generell bestemmelse som angir hvilke forpliktelser og tiltak statene skal sette i gang for å nå målene i konvensjon, deriblant målene i artikkel 11 nevnt ovenfor:

1. Hver konvensjonspart forplikter seg til så vel hver for seg som gjennom internasjonal bistand og internasjonalt samarbeid, særlig på det økonomiske og tekniske området, å sette alt inn på de rettigheter som anerkjennes av denne konvensjonen, gradvis blir gjennomført fullt ut med alle egnede midler, og da særlig ved lovgivningstiltak.⁶⁸

I henhold til konvensjonens del IV, skal medlemslandene hvert femte år⁶⁹ innlevere rapporter om hvilke tiltak som er blitt satt igang og hvilken fremgang eller eventuell tilbakegang som er oppstått på de ulike områdene⁷⁰. Rapportene blir evaluert og bedømt av CESCR⁷¹. Som tidligere nevnt er NGOer gitt anledning til å fremmlegge rapporter om tilstanden i staten fra et sivilt perspektiv. Disse rapportene er meget viktig i CESCRs evaluering av statenes rapporter, og setter samtidig et press på statene selv

Selvom retten til mat har vært en juridisk papirfestet rett siden 1966, er det ikke gitt at ting vil endre seg av den grunn og at rettigheten fullt ut blir realisert i alle stater. Per dags dato finnes det ingen internasjonal domstol som kan prøve om retten til mat er krenket, og i mange stater blir det gjort for lite med realiseringen av denne rettigheten. Videre i oppgaven vil jeg komme

---

⁶⁷ Min uthevelse. Norsk tekst; Norges Lover, menneskerettsloven 21 mai nr 30 1999

⁶⁸ I.c.

⁶⁹ Statens første rapport må fremlegges innen to år etter ratifisering, <http://www2.ohchr.org/english/bodies/cescr/> 30.03.2008

⁷⁰ Rolf Künnemann og Sandra Epal-Ratjen (2004), side 32

⁷¹ "The Limburg Principles on the Implementation of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights" av 1987 (Bestilt av Menneskerettighetskommisjonen og anerkjent av statene) og "The Maastricht Guidelines on Violations of Economic, Social and Cultural Rights" av 1997/98 (Ikke bestilt av Menneskerettighetskommisjonen, og ikke like anerkjent som førstnevnte) gir retningslinjer i utøvelsen av FN-konvensjonen om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter. Mer om dette se [http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/\(Symbol\)/E.C.12.2000.13.En?Opendocument](http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/(Symbol)/E.C.12.2000.13.En?Opendocument) 30.03.2008

nærmere inn på de tiltak som har blitt gjort internasjonalt for å se til at retten til mat blir realisert for enhver. Ved gjennomføringen av flere av disse tiltakene har NGOer spilt en viktig rolle, og også ofte vært en pådriver og motivator for at tiltakene i det hele tatt er blitt satt i gang.

3.5 1974 - World Food Conference, Roma

Denne internasjonale konferansen ble arrangert som en reaksjon på den verdensomspennende matkrisen tidlig på 1970-tallet⁷².

På denne konferansen ble medlemslandene enige om å vedta en internasjonal erklæring på hvilke tiltak, hvilke mål og hva man skulle gjøre, både på internasjonalt og nasjonalt nivå, for å ende verdenshungeren. "The Universal Declaration on the Eradication of Hunger and Malnutrition" ble vedtatt av medlemslandene 16 november 1974 og godkjent av FNs generalforsamling 17 desember 1974⁷³. Erklæringens punkt 1 stadfestet som følger:

"Every man, woman and child has the inalienable right to be free from hunger and malnutrition in order to develop their physical and mental faculties...."

Statene som var tilstede på konferansen erklærte at de satt som mål å utrydde hunger og underernæring innen 10 år⁷⁴. Dette målet ble aldri nådd, men konferansen fikk gjennom sitt forslag om å etablere "the World Food Council"⁷⁵, og har dessuten senere ledet til oppfølgende konferanser om mat (World Food Conferences).

---

⁷² Wenche Barth Eide (2005), side 70

⁷³ Resolusjon 3348

⁷⁴ http://en.wikipedia.org/wiki/World_Food_Conference 30.03.2008

⁷⁵ Dette instrumentet ble oppløst i 1993 da dets arbeidsområder ble overtatt av FAO og "World Food Programme" (WFP) http://en.wikipedia.org/wiki/World_Food_Council 30.03.2008

3.6 1985 - World Food Security Compact⁷⁶

På den 23. FAO konferansen i 1985 ble det vedtatt et “World Food Security Compact”, som FAOs administrerende direktør, Edouard Saumou, hadde tatt initiativet til allerede i 1984.

Utdrag fra overenskomsten:

1. World food security is a common responsibility of mankind. The ultimate objective is to ensure that all people at all times are in a position to produce or procure the basic food they need.

Hovedformålet med denne overenskomsten var å styrke den moralske, ikke den juridiske, forpliktelsen til å realisere retten til mat og ende verdenshungeren. Overenskomsten var ment som moralske retningslinjer for både myndigheter, NGOer og enkeltpersoner.

I overenskomstens del IV ble dessuten NGOers viktige rolle på dette området erkjent. I denne delen ble det blant annet oppfordret til at NGOer i form av sitt arbeid skulle fungere som et mellomledd mellom myndighetene og folket, støtte og påvirke myndighetene samt informere folket om deres rettigheter. Her ser vi at allerede på et tidlig stadium av utviklingen av retten til mat som en menneskerettighet var NGOer anerkjent for sitt arbeid og ble også oppfordret til å bidra i enda større grad for å sammen med myndigheter, regionale og internasjonale organer sikre at retten til tilstrekkelig mat skulle bli realisert for enhver.

3.7 1987/1989 - FNs første undersøkelse om retten til mat

Den første FN-undersøkelsen om retten til mat ble satt i gang av “UN Sub-Commission on the Prevention of Discrimination and Protection of Minorities (Sub-Commission)”⁷⁷.

Undersøkelsen ble utarbeidet av Asbjørn Eide, daværende “Sub-Commission expert member”. Den ble fremlagt i 1987 og utgitt i 1989. Undersøkelsen inneholdt blant annet et banebrytende rammeverk på hvordan statenes forpliktelser til å realisere retten til mat er delt

---

⁷⁶ Informasjon under dette punktet hentet fra <http://www.fao.org/docrep/x5562E/X5562e07.htm> 30.03.2008

⁷⁷ Wenche Barth Eide (2005), side 81

inn i tre ulike kategorier av engasjement; å respektere (respect), beskytte (protect) og oppfylle (fulfil)⁷⁸. Denne undersøkelsen var den første utgitt av FN som i detalj tok for seg en konkret økonomisk, sosial og kulturell rettighet, og utgjorde derfor et betydningsfullt skritt i retning av økt fokus rundt denne rettigheten. Kategoriseringen av statenes forpliktelser har vist seg å være et ekstremt viktig verktøy for å komme frem til hva man kan forvente fra stater med hensyn til å unngå krenkelser av retten til tilstrekkelig mat⁷⁹. I 1999 ga Asbjørn Eide ut en oppdatert og revidert utgave av undersøkelsen⁸⁰. I fremstillingen av kategoriene om statenes forpliktelser vil jeg bruke denne oppdaterte utgaven som utgangspunkt, hvor den tredje kategorien “fulfil” (oppfylle) er delt inn i to; “facilitate” (legge til rette for) og “provide” (forsyne), slik den også er brukt av CESCR i flere av deres General Comments, deriblant GC12 om retten til fullgod mat. Dette rammeverket har vist seg å være et viktig verktøy for NGOene i deres arbeid med å holde statene ansvarlig for eventuelle krenkelser av retten til mat og med å påvirke statene til å opptre i samsvar med kategoriene av forpliktelser, og har dessuten blitt brukt i flere senere fortolkninger av hva statenes forpliktelser innebærer⁸¹.

- *Respect paragraph 52 (a)*⁸²

“Statenes forpliktelser må ses i sammenheng med antagelsen av at mennesker søker å fylle sine egne behov. På det primære nivå skal derfor statene respektere de ressursene som individet innehar [...]”

Stater må etter dette ikke foreta seg noe som hindrer enkeltmenneskets egen evne til å ta hånd om seg selv og sin egen familie. Statene må ikke ta fra enkeltpersoner deres land, enhver må være fri til å arbeide og tjene penger, deres eiendeler må ikke bli konfiskert av myndighetene, folket må ikke bli utsatt for høyt skattepress osv⁸³.

---

⁷⁸ Asbjørn Eide la frem dette rammeverket for første gang i 1981 på det første seminaret om retten til mat i Gran, Norge. Ida-Eline Engh (2007) side 72

⁷⁹ Michael Windfuhr (2007) “Experiences from Case Related Right to Food Work”. In Eide, Wenche Barth og Uwe Kracht (eds) (2007), side 344

⁸⁰ Asbjørn Eide (1999)

⁸¹ Kristin Kjæret og Siri Damman (2008)

⁸² E/CN.4/Sub.2/1999/12. Min oversettelse fra engelsk til norsk

⁸³ George Kent (2005) side 105

Statene kan allikevel ikke la det bli med dette, de må også beskytte folket fra innblanding av utenforstående, noe som fører oss til kategori 2:

- *Protect* paragraf 52 (b)⁸⁴

“Statene er forpliktet til å utøve aktiv beskyttelse for enkeltmennesket fra utenforstående som er mer selvsikre og aggressive med mektigere økonomiske interesser [...]”

Med dette menes at på samme måte som ens egen evne til å ta hånd om seg selv ikke skal bli truet av myndighetene, skal den heller ikke bli truet av andre, verken innenfra eller utenfra landegrensene, som ønsker å blande seg inn. Det er statens forpliktelse å se til at dette ikke skjer.

- *Fulfil - Facilitate* paragraf 52 (c)⁸⁵

“På det tredje nivået er staten forpliktet til å legge til rette muligheter for at retten skal være tilgjengelig for enhver. Dette kan foretas på flere måter. I forhold til retten til mat skal statene, ta de skritt som er nødvendig for å forbedre produksjon, oppbevaring og distribusjon av mat [...]”

I dette ligger det at staten skal tilby enhver “hjelp til selvhjelp”. Det er et kjent ordtak som sier “Give a person a fish and feed them for a day. Teach them how to fish and feed them for a lifetime”. Statens forpliktelser under denne kategorien kan sies å ligge under det sistnevnte.

- *Fulfil - Provide* paragraf 52 (d)⁸⁶

“På det siste nivået er statene forpliktet til å oppfylle rettighetene til de som ikke på egenhånd klarer å sikre seg tilgang til de økonomiske, sosiale og kulturelle rettighetene [...]”

Denne forpliktelsen er viktig der personer på grunn av helseproblemer, familiesituasjon, ved ulykker og katastrofer etc., er i en situasjon der de ikke selv klarer å sikre seg tilgang til sine rettigheter. Det forebyggende arbeidet staten gjør under forpliktelsen i nivå nummer tre er

---

⁸⁴ E/CN.4/Sub.2/1999/12. Min oversettelse fra engelsk til norsk

⁸⁵ E/CN.4/Sub.2/1999/12. Min oversettelse fra engelsk til norsk

⁸⁶ I.c.

allikevel viktigere for å nå målet med å ende hungeren i verden⁸⁷, og kan føre til at de først ved katastrofer og lignende må oppfylle under kategori 4.

3.8 1987 - “the Committee on Economic, Social and Cultural Rights”

“The Committee on Economic, Social and Cultural Rights” (CESCR) er ICESCRs overvåkingsorgan sammensatt av 18 uavhengige⁸⁸ eksperter⁸⁹. Komiteen ble etablert av ECOSOC⁹⁰ for å utføre bedømmelsen og evalueringen av medlemsstatenes rapporter. Komiteen kan per dags dato ikke ta imot individuelle klager ved brudd på konvensjonen⁹¹, men som tidligere nevnt, under punkt 2.5.1, har NGOer blitt gitt anledning til å fremlegge rapporter til komiteen. Dette gjør at komiteen mer effektivt kan kontrollere statenes rapporter, og fungerer på mange måter som et “ad-hoc” klagesystem, da NGOer, deriblant FIAN, ofte fremlegger rapporter som viser en stats konkrete brudd på konvensjonen.

Komiteens arbeidsområde er også å gi statene retningslinjer og tilbakemeldinger på deres rapporter. Ved sitt arbeid med å gi statene retningslinjer for realiseringen av konvensjonen, utgir dessuten komiteen såkalte “General Comments” som er fortolkninger og/eller presiseringer av innholdet i de ulike artiklene (forpliktelsene) i ICESCR⁹². GC12 er komiteens fortolkning av artikkel 11 og vil bli behandlet under punkt 3.10.

---

⁸⁷ og som oftest billigere. Det er dessuten viktig å ha ordtaket sitert ovenfor i bakhodet, gir man personen fisk er han/hun jo bare mett for en dag.

⁸⁸ Med uavhengig i denne sammenheng menes uavhengig av sin stat, dvs at de ikke representerer sin stat i dette arbeidet

⁸⁹ <http://www2.ohchr.org/english/bodies/cescr/members.htm>

⁹⁰ ECOSOC Resolution 1985/17 av 28 mai 1985. Den ble dannet i 1985, men komiteens første møte var først i 1987

⁹¹ Det foreligger et utkast til en tilleggsprotokoll som skal gi komiteen myndighet til å behandle individuelle klager, men denne befinner seg fortsatt på forberedelsesstadiet, <http://www2.ohchr.org/english/bodies/cescr/> 30.03.2008

⁹² Rolf Künnemann og Sandra Epal-Ratjen (2004), side 32

3.9 1996 - World Food Summit, 13-17 november og NGOforum, 11-16 november

3.9.1 World Food Summit

“World Food Summit 1996” ble, av samme grunn som “the World Food Conference” i 1974, arrangert som en reaksjon på den vedvarende eksistensen av hunger og usikkerheten rundt verdens matforsyning. Målet med WFS 1996 var å fornye den internasjonale forpliktelsen til å ende hunger og underernæring, samt å oppnå sikker matforsyning for enhver. Både statsoverhoder, NGOer og internasjonale instrumenter deltok på denne summiten⁹³.

På WFS 1996 ble det vedtatt to erklæringer; “the Rome Declaration on World Food Security” (“the Rome Declaration”) og “the World Food Summit Plan Of Action” (“Plan of Action”). “The Rome Declaration” fremstiller 7 forpliktelser som sammen skal legge grunnlaget for oppnåelsen av en langsiktig sikker verdensomspennende matforsyning, og “Plan of Action” forklarer detaljert i sine retningslinjer hvilke mål og handlinger som må gjennomføres for å kunne realisere disse 7 forpliktelsene⁹⁴.

“The Rome Declaration” var betydningsfull. Den viste til retten til mat som en menneskerettighet, og i “objective 7.4” under Commitment seven, uttrykte den et internasjonalt mål om å utarbeide en klargjøring av statenes forpliktelser i forhold til retten til mat, samt å utarbeide frivillige retningslinjer for realiseringen av disse forpliktelsene:

61. Objective 7.4:

*To clarify the content of the right to adequate food and the fundamental right of everyone to be free from hunger, as stated in the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights and other relevant international and regional instruments, and to give particular attention to implementation and full and progressive realization of this right as a means of achieving food security for all.*⁹⁵

---

⁹³ Tilsammen deltok ca 10 000 mennesker, inkludert 112 statsoverhoder, og flere enn 1000 NGOer fra ca 80 land, http://www.fao.org/wfs/index_en.htm, 30.03.2008

⁹⁴ WFS Newsletter (1999), http://www.fao.org/wfs/index_en.htm 30.03.2008

⁹⁵ FAO (1996) “The World Food Summit Plan of Action”, Roma. Mine uthevelser

Allerede i mai 1997 signerte FAOs generaldirektør og “the High Commissioner” et såkalt “Memorandum of Understanding”⁹⁶ for samarbeid på dette området⁹⁷. Både FAO og OHCHR har ved flere anledninger tatt initiativ til å videreutvikle forståelsen av retten til fullgod mat som en menneskerettighet. FAO har blant annet publisert flere artikler⁹⁸ og dannet websider som omhandler retten til mat⁹⁹.

Statene som var tilstede på WFS 1996, forpliktet seg dessuten, gjennom “the Rome Declaration” og “Plan of Action” objective 7.3 (h), til et felles mål om å halvere antallet personer som lider av hunger innen 2015¹⁰⁰. På det nåværende tidspunkt ser det ikke ut til at dette målet vil bli nådd, da antallet som lider av hunger faktisk har økt, ikke sunket, i løpet av de siste årene¹⁰¹. Fastsettingen av dette målet har allikevel ført til et sterkere fokus på arbeidet med å minske den nasjonale og internasjonale hungeren, noe som blant annet har resultert i vedtagelsen av “the Millenium Development Goals” (MDGs), som vil behandles nærmere i punkt 3.11.

Flere NGOer, deriblant FIAN, var aktivt involvert i forberedelsene og gjennomføringen av WFS 1996. Det var tidlig ønsket og arbeidet for, både på nasjonalt, regionalt og internasjonalt nivå, at NGOer skulle være så involvert som mulig i denne prosessen¹⁰². På det nasjonale nivå ble NGOer ofte rådspurt av myndighetene i deres arbeid frem mot WFS 1996. På regionalt nivå deltok NGO-konsultasjoner på hver regionale FAO-konferanse. På internasjonalt nivå ble NGOer involvert ved deres eget forberedende arbeid mot WFS

---

⁹⁶ Memorandum of Understanding between the High Commissioner for Human Rights and the Director-General of the Food and Agriculture Organization of the United Nations, 29 May 1997

⁹⁷ Statement to the Commission on Human Rights 54th Session Item 5 : The Right to Adequate Food (1998) <http://www.fao.org/Legal/rtf/statemts/CHRsp54.htm> 31.03.2008

⁹⁸ FAO (1998), The Right to Food in Theory and Practice, Roma

⁹⁹ <http://www.fao.org/Legal/rtf/rtf-e.htm> og <http://www.fao.org/righttofood/> 31.03.2008

¹⁰⁰ FAO (1996) Rome Declaration on World Food Security and World Food Summit Plan of Action

¹⁰¹ Dette målet er blitt bekreftet på nytt på World Food Summit: Five Years Later (WFS:fyl) i 2002, der man ble enige om at man måtte øke innsatsen betraktelig for å nå dette målet

¹⁰² WFS Newsletter (1999)

1996¹⁰³, samt gjennom deres direkte deltakelse på WFS 1996. NGOer hadde lang tid i forveien startet med forberedelsene til WFS 1996, både på nasjonalt og internasjonalt nivå, gjennom å mobilisere organisasjonene ved møter og konferanser, skrive artikler, drive lobbyvirksomhet ovenfor egne og utenlandske myndigheter og ved å starte nye nettverk med fokus på retten til mat og sikker matforsyning. Under forhandlingene ved utviklingen av “Plan of Action” sendte dessuten NGOene flere kommentarer og bemerkninger til de foreløpige utkastene¹⁰⁴.

Som en reaksjon på WFS 1996 oppfordrelse til å klargjøre statenes forpliktelser og skape retningslinjer, som utdypet hvilken handlinger som måtte settes i gang for realiseringen av disse forpliktelsene, startet FIAN og flere andre NGOer arbeidet med en “Code of Conduct on the Right to Adequate Food”¹⁰⁵. “The Code of Conduct” utdyper det normative innholdet av retten til mat, definerer statenes forpliktelser både på nasjonalt og internasjonalt nivå, forklarer detaljert hvilket ansvar både internasjonale organisasjoner, CSOer og individuelle aktører har i forhold til retten til mat og skildrer visse myndighetspålagte aktiviteter vis-à-vis økonomiske foretak og andre aktører¹⁰⁶. Utkastet ble varmt tatt i mot av OHCHR som et viktig skritt i retning av realiseringen av “objective 7.4”, men dette utkastet har aldri blitt vedtatt av FNs medlemsstater¹⁰⁷. Utkastet har allikevel vært retningsgivende på området, og påvirket utarbeidelsen av GC12 på en rekke punkter, samt medvirket til forslaget om

---

¹⁰³ Flere NGOerklæringer, deriblant “THE STATEMENT BY THE NGO FORUM TO THE WORLD FOOD SUMMIT”, som ble utarbeidet på det parallelle NGOforumet, ble overgitt til WFS1996, World Food Summit Newsletter (1999), http://www.fao.org/wfs/index_en.htm 31.03.2008

¹⁰⁴ WFS Newsletter (1999)

¹⁰⁵ International Code of Conduct on the Human Right to Adequate Food, utkastet ble laget gjennom et samarbeid mellom FIAN, World Alliance for Nutrition and Human Rights og International Jacques Maritain Institute. “The Code of Conduct” er basert på forpliktelsene nedsatt i UDHR, ICESCR og CRC. Rolf Künemann og Sandra Epal-Ratjen (2004), side 35-36

¹⁰⁶ Wenche Barth Eide og Uwe Kracht (2005), side 104

¹⁰⁷ ICESCRs medlemsstater har istedet vedtatt “Voluntary Guidelines” som er basert og inspirert av “the Code of Conduct”, mer om dette punkt 3.13. “The Code of Conduct” har allikevel spilt en rolle på dette området, da det er vedtatt av flere enn 1000 NGOer og brukes av dem som retningslinjer på området. <http://www.fao.org/Legal/rtf/wfs.htm> 31.03.2008

frivillige retningslinjer under WFS:fyl¹⁰⁸. I the High Commissioner's rapport¹⁰⁹ i forbindelse med WFS:fyl i 2002¹¹⁰ berømmet hun NGOenes engasjement under WFS 1996 og i arbeidet med "objective 7.4". Hun erkjente her at mye mindre ville blitt oppnådd på dette området uten det hengivne engasjementet til det sivile samfunnet, herunder NGOer.

3.9.2 NGOforum

NGOforumet fant sted parallellt med WFS 1996. Totalt deltok det 1 300 NGO-representanter fra 80 land på dette forumet. Deltakerne fremstilte her blant annet en rapport/uttalelse som ble fremlagt på summiten¹¹¹, og jobbet parallellt med WFS 1996 i form av kommentarer til forhandlingsprosessene ved utarbeidelsen av "the Rome Declaration" og "Plan of Action" og gjennom mange av NGOenes egen deltakelse på WFS 1996.

Under NGOforumet og som en følge av dette, ble det dessuten arbeidet med NGOers eget arbeid for realiseringen av sikker matforsyning og retten til mat. 112 Afrikanske NGOer fra 25 Afrikanske land stiftet en Afrikansk NGO-sammenslutning, "Coalition of African Organisations for Food Security and Sustainable Development" (COASAD)¹¹², som skulle ha som mål å samle alle NGOene, som jobbet med retten til mat på det Afrikanske kontinentet, i et felles arbeid med å realisere retten til mat og oppnå sikker matforsyning til Afrikas befolkning. "The Asian NGO Coalition for Agrarian Reform and Rural Development" (ANGOC)¹¹³, møttes i Thailand i august 1997 for å planlegge aktiviteter i forbindelse med den oppfølgende WFS:fyl, mens "the South Asian Network on Food, Ecology and Culture" (SANFEC)¹¹⁴ møttes i den samme perioden i Bangladesh hvor de understreket den viktige betydningen av sikker matforsyning og realisering av retten til mat i det underernærte Sør-

---

¹⁰⁸ Wenche Barth Eide og Uwe Kracht (2005), side 104

¹⁰⁹ World Food Summit: Five Years Later Rome, Italy, 8-10 June 2002 THE RIGHT TO FOOD: ACHIEVEMENTS AND CHALLENGES Rapport av Mary Robinson, United Nations High Commissioner for Human Rights, <http://www.fao.org/Legal/rtf/wfs.htm> 31.03.2008

¹¹⁰ WFS:fyl vil behandles i punkt 3.12

¹¹¹ <http://www.fao.org/wfs/>, 30.03.2008

¹¹² For mer informasjon om denne sammenslutningen; <http://www.coasad.net/> 31.03.2008

¹¹³ For mer informasjon om denne sammenslutningen; <http://www.angoc.ngo.ph/> 31.03.2008

¹¹⁴ For mer informasjon om denne sammenslutningen; <http://www.sanftec.org/> 06.04.2008

Asia¹¹⁵. Også NGO-sammenslutninger i Sør Amerika møttes etter NGOforumet i 1996, for å danne nye sammenslutninger¹¹⁶, som skulle arbeide for blant annet oppfølgingen av forpliktelsene som det internasjonale samfunnet tok på seg under WFS 1996¹¹⁷.

3.9.3 Avsluttende bemerkninger

WFS 1996 har spilt en stor rolle i det videre arbeidet med realiseringen og utviklingen av retten til mat og sikker matforsyning. Dette spesielt på grunn av “Plan of Action” objective 7.4 (paragraf 61) som oppfordret hele det internasjonale samfunnet, inkludert myndigheter, sivilsamfunnet, NGOer og internasjonale organer, til å klargjøre innholdet i retten til mat, og foreslå måter man kan realisere denne retten på, og på sikt ende hungeren i verden. Summiten har resultert i at verdenssamfunnet, herunder både myndigheter, organisasjoner og enkeltidivider, har fått økt forståelse for hvor viktig det er å nå de målene som ble satt. Den har også vært en medvirkende faktor for realiseringen og påbegynnelsen av den påfølgende utviklingen på området¹¹⁸, herunder CESCRs utgivelse av GC12, WFS:fyl, vedtagelsen av MDGs og Voluntary Guidelines. Denne Summiten førte dessuten til at NGOers viktige betydning for realiseringen av retten til mat nok en gang ble tydeliggjort, og har ført til et økt samarbeid blant NGOene selv og mellom NGOer og myndigheter og internasjonale instrumenter.

3.10 1999 - General Comment No. 12

12 mai 1999¹¹⁹ definerte CESCR innholdet i ICESCR artikkel 11 om retten til mat i deres utgivelse av General Comment No. 12. GC12 ble vedtatt av komiteen som en reaksjon på WFS 1996 “Plan of Action” objective 7.4, og er den første offisielle redegjørelsen av innholdet av retten til mat¹²⁰. Denne redegjørelsen utgjør et avgjørende bidrag til

---

¹¹⁵ WFS Newsletter (1999)

¹¹⁶ Sammenslutningen som ble dannet var “the Global Forum on Sustainable Food and Nutritional Security”

¹¹⁷ WFS Newsletter (1999)

¹¹⁸ Dette er som en følge av mandatet gitt i “the Plan of Action” objective 7.4, George Kent (2005), side 53

¹¹⁹ CESCR 20th Session

¹²⁰ Ida-Eline Engh (2007), side 75

internasjonal rettsvitenskap¹²¹. Selvom General Comments ikke har status som internasjonal rett, utgjør de en autoritativ kilde i forståelsen av konvensjonene ved deres detaljerte beskrivelser av hva den bestemte artikkelen innebærer, i vårt tilfelle retten til mat¹²². Statene som har ratifisert ICESCR bruker GC12 som en referansekilde når de forsøker måter å realisere retten til mat på i deres respektive land¹²³. Den blir også brukt som målepunkt når CESCER evaluerer statenes rapporter, og fungerer som en overordnet guide for internasjonale organer i deres avgjørelse av hvilket omfang de kan bistå statene med å realisere retten til mat¹²⁴. Dessuten brukes den av NGOer i deres arbeid med å påvirke og stille statene til ansvar i myndighetens arbeid eller eventuelle manglende vilje til å realisere retten til mat for sine innbyggere. Gjennom statenes erkjennelser og bekreftelser av retten til mat styrkes deres forpliktelser, både moralsk og juridisk, noe som fører til at NGOene lettere kan påvirke statene i sitt arbeid med realiseringen av retten til mat. Jeg vil nedenfor gå nærmere inn på innholdet av GC12 slik at man ser hvilket verktøy NGOer har å jobbe med, og samtidig få et nærmere innblikk på utviklingens gang.

Kjernerdefinisjonen, definert på samme måte som vedtatt av WFS 1996, av retten til tilstrekkelig mat er nedfelt i paragraf 6:

***“The right to adequate food is realized when every man, woman and child, alone or in community with others, has physical and economic access at all times to adequate food or means for its procurement[...]*”¹²⁵**

GC12 legger i paragrafene 7-14 vekt på availability (finnes det mat tilgjengelig?) og accessibility (har man mulighet til å tilegne seg denne maten?) som det normative innholdet i retten til mat. Dessuten legger den vekt på at realiseringen av retten til mat skal være bærekraftig (sustainability). Med dette menes det at mat må være tilgjengelig både nå og i

---

¹²¹ George Kent (2005), side 54

¹²² Rolf Künemann og Sandra Epal-Ratjen (2004), side 32

¹²³ Ida-Eline Engh (2007), side 75

¹²⁴ I.c.

¹²⁵ United Nations (1999): The Right to Adequate Food (Art 11). General Comment No.12. Committee on Economic, Social and Cultural Rights, Geneve, paragraf 6

fremtiden, man løser ikke problemet med hunger ved å gjøre mat tilgjengelig for de som lider av hunger nå, man må foreta handlinger som vil føre til at realiseringen viser seg å være langsiktig.

GC12 utdyper at det er statene som til syvende og sist er ansvarlig for realiseringen av menneskerettighetene, herunder retten til mat¹²⁶. Årsaken til dette er at det er statene som har forpliktet seg gjennom ratifisering av ICESCR. Men alle funksjoner i samfunnet er allikevel medansvarlige for at realiseringen skal kunne skje, både individene selv, NGOer, det private næringslivet og internasjonale instrumenter¹²⁷. Man har gjennom ratifisering av konvensjonen dessuten ansvar for realiseringen utenfor sine egne landegrenser, både gjennom å hjelpe andre stater med å realisere retten til mat, samt ved å unngå å krenke andres rett til mat¹²⁸.

Den vesentlige forpliktelsen er å foreta handlinger som bidrar til at man på sikt oppnår full realisasjon av retten til mat¹²⁹. I henhold til GC12 paragraf 15 er statene forpliktet på tre nivåer¹³⁰;

15. The right to adequate food, like any other human right, imposes three types or levels of obligations on States parties: the obligations to respect, to protect and to fulfil. In turn, the obligation to fulfil incorporates both an obligation to facilitate and an obligation to provide.[...] ¹³¹

Med “respect” menes at statene skal la være å blande seg inn direkte eller indirekte der retten til mat blir nytt. Med “protect” menes at statene skal foreta de handlinger som er nødvendige for å hindre at utenforstående blander seg inn der retten til mat blir nytt. Med “fulfil - facilitate” menes at statene skal sette igang egnede juridiske, administrative, budsjettmessige,

---

¹²⁶ GC12 paragraf 20

¹²⁷ I.c.

¹²⁸ ICESCR art 2.1 og 11.2, GC12 paragrafene 36 og 37

¹²⁹ GC12 paragraf 14

¹³⁰ Disse tre nivåene er basert på Asbjørn Eides undersøkelse fra 1987, hvor han fremstilte et analytisk rammeverk over statenes forpliktelser. Denne undersøkelsen er behandlet i punkt 3.7

¹³¹ Min uthevelse

fremmende og andre tiltak for at folket kan nyte retten til mat. Med “fulfil - provide” menes at staten direkte må yte hjelp og bistå med tjenester der folket ikke selv klarer å sikre seg tilgang til mat¹³².

GC12 paragraf 17 utdyper at brudd på statens forpliktelser skjer når en stat ikke sikrer befolkningen et minstenivå som er nødvendig for å ikke lide av hunger. Dersom en stat ikke har ressurser til å skaffe tilgang til mat for dem som ikke selv klarer å sikre seg slik tilgang, må staten bevise at den har gjort alt i sin makt for å overkomme forpliktelsene.

I henhold til GC 12 paragrafene 21 til 35 bør stater, spesielt de som har vedtatt ICESCR, sette i gang følgende tiltak for å nå målet med å fullt ut realisere retten til mat og ende hungeren i verden:

- Vedta en nasjonal strategi for å sikre mat og ernæring til enhver
- Sette oppnåelige mål og standarder for etterfølgende kontroller og evalueringer
- Vedta et lovgivningsrammeverk og gjøre det mulig å prøve om retten er krenket ved domstolene eller andre egnede rettsmidler

GC12 uttrykker dessuten i paragraf 4 at retten til mat er uadskillelig sammenkoblet med menneskets verdighet, og at den er uunnværlig for oppfyllelsen av andre menneskerettigheter. Spesielt er retten til mat sammenkoblet med fattigdom. For at man på lang sikt skal utrydde hunger må man foreta tiltak som går utover det å sikre mennesker tilgang til mat, man må også utrydde fattigdommen

3.11 2000 - Millenium Development Goals ¹³³

The Millenium Development Goals ble vedtatt gjennom “the United Nations Millenium Declaration” på “the Millenium Summit” som holdt sted i New York City 6-8 september 2000. Målene ble støttet av alle de 189 statene som deltok på summiten. MDGs bygger på overenskomster fra FNs konferanser på 1990-tallet og presenterer forpliktelser til å redusere

---

¹³² Wenche Barth Eide og Uwe Kracht (2005), side 107

¹³³ Fakta hentet fra <http://www.un.org/millenniumgoals/#> 01.04.2008

fattigdom og hunger m.m. Det ble totalt vedtatt 8 mål med egne undermålsetninger som skal være oppnådd innen 2015;

1 Eradicate extreme poverty and hunger

2 Achieve universal primary education

3 Promote gender equality and empower women

4 Reduce child mortality

5 Improve maternal health

6 Combat HIV/AIDS, malaria and other diseases

7 Ensure environmental sustainability

8 Develop a global partnership for development

De seks første målene har relevans for realiseringen av retten til mat, men det er allikevel mål nr 1 og dennes undermålsetninger; å redusere med halvparten den prosentvise mengden av mennesker som lever på under 1 dollar om dagen og å redusere med halvparten den prosentvise mengden av mennesker som lider av hunger, som direkte gjelder retten til mat. Selvom disse målene ikke er like ambisiøse som WFS 1996s mål¹³⁴, er disse målene viktige for å på sikt nå målet med å realisere retten til mat for enhver.

Rapporter viser at det prosentvis har forekommet en nedgang i antall personer som lever på under 1 dollar om dagen og som lider av hunger¹³⁵, men at man må sette igang større tiltak for å nå alle målene¹³⁶. Rapporten fra 2007 ber derfor om at industrilandene tilbyr mer assistanse og hjelp til utviklingslandene for å nå disse internasjonale målene, men dette er kun en moralsk, ikke en juridisk forpliktelse¹³⁷.

---

¹³⁴ Å halvere antallet som lider av hunger innen 2015

¹³⁵ The Millennium Development Goals Report 2007

¹³⁶ Tabeller som viser mål nr 1s progresjon er satt inn i oversikten over tabeller og figurer i del 10. Kilde: Bread for the World Institute (2008)

¹³⁷ BFW som skal behandles under punkt 4.2 har i år som sitt hovedengasjement å få den amerikanske regjeringen til å øke bistanden til utviklingslandene for å nå MDGs

Disse målene har også vært viktig for NGOenes påvirkningsarbeid i forhold til statene. Ved å vise til hvilke mål staten forpliktet seg til å være med å oppfylle, kan NGOene sette press på myndighetene, slik BFW gjør i sin kampanje i år, mer om dette i punkt 4.2.5.

3.12 2002 - World Food Summit Five Years Later

World Food Summit Five Years Later ble holdt i Roma 12-16 juni 2002, som en oppfølger til WFS 1996¹³⁸.

På denne summiten bekreftet representantene fra 182 land¹³⁹ nok en gang “retten til enhver til å ha tilgang til sikker og næringsrik mat”. Både statsoverhoder, representanter fra sivilsamfunnet og NGOer samt internasjonale instrumenter deltok på denne summiten. Statsoverhodene vedtok så enstemmig “the Declaration of the World Food Summit: five years later” på åpningsdagen av Summiten, hvor de oppfordret myndigheter, NGOer og sivilsamfunnet til å forsterke deres innsats betraktelig i en internasjonal allianse mot hunger (International Alliance Against Hunger¹⁴⁰). I erklæringens paragraf 1 fornyet deltakerne målet satt på WFS 1996, til å halvere antallet som lider av hunger innen 2015, og til å øke arbeidet med gjennomføringen av “Plan of Action”.

Et meget viktig skritt i retning av å nå den progressive realisjonen av retten til fullgod mat, skjedde gjennom NGOers oppfordring til statene om å vedta et sett av frivillige retningslinjer, et “Code of Conduct”. Et sett av slike retningslinjer ble, som tidligere nevnt, allerede foreslått i oppkjøringen til WFS 1996 av et antall NGOer, og senere utarbeidet i et “Code of Conduct” i 1997 av tre NGOer. Nå ble statene oppfordret av disse NGOene til å starte mellomstatlige forhandlinger for vedtagelsen av et “Code of Conduct”, som skulle gi veiledning til statene i veien mot realiseringen av retten til mat. Retningslinjene skulle ikke skape nye rettigheter eller forpliktelser, da disse allerede eksisterte i internasjonal rett, de skulle heller fokusere på de faktiske skrittene som statene måtte ta for å sørge for at deres politikk og lovgivning

---

¹³⁸ George Kent (2005) side 58

¹³⁹ Både BFW og FIAN deltok på WFS:fy/ som obeservatører

¹⁴⁰ “The International Alliance Against Hunger” ble etablert i 2003 etter henstillingen fra WFS:fy/ og arbeider for å nå målene satt ved Summitene og MDGs, både på nasjonalt og internasjonalt nivå. For mer om denne alliansen; <http://www.iaahp.net/> 02.04.2008

respekter, beskytter og oppfyller enhvers rett til mat¹⁴¹. Statenes representanter fulgte NGOenes oppfordring. I erklæringens paragraf 10 anmodet statenes representanter “the FAO council” om å nedsette en “Intergovernmental Working Group” (IGWG)¹⁴², som skulle utarbeide et sett av frivillige retningslinjer¹⁴³ (Voluntary Guidelines) i løpet av to år¹⁴⁴. En slik arbeidsgruppe ble satt sammen og møttes for første gang i Roma 25 mars 2003, mer om utarbeidelsen av disse retningslinjene kommer i punktet nedenfor

3.13 2004 - Voluntary Guidelines

Som nevnt ovenfor hadde NGOer i flere år oppfordret til vedtagelsen av internasjonale retningslinjer på området retten til mat, og i 1997 la noen av dem frem et utkast til en slik “Code of Conduct”. WFS:fyl ga, gjennom sin oppfordring til “the FAO council” i erklæringens paragraf 10 nevnt ovenfor, en mulighet til å bevege seg fremover mot en slik vedtagelse av retningslinjer på området.

“The FAO council” etablerte i november 2002 en Intergovernmental Working Group, som i løpet av to år skulle utarbeide et utkast til retningslinjene¹⁴⁵. Deltagelsen i IGWG var åpen for alle, for stater medlem av FAO, FNs medlemsstater, og andre interesser, som internasjonale organisasjoner, regionale instrumenter, NGOer, akademiske instrumenter osv. Det medgikk to harde år med diskusjoner¹⁴⁶, hvor noen stater presset på å utforme

---

¹⁴¹ Summit News (2002), <http://www.fao.org/WorldFoodSummit/english/newsroom/news/8580-en.html> 02.04.2008

¹⁴² En arbeidsgruppe bestående av representanter fra statene samt fra det sivile samfunnet, som NGOer.

¹⁴³ Norges representanter var misfornøyd med at de skulle bli kalt “Voluntary Guidelines”, da de heller hadde ønsket termen “Code of Conduct”, som foreslått av NGOene. Norges representanter ønsket heller denne termen fordi denne var klarere og mer bestemt, Royal Norwegian Embassy (2002): Explanatory note by Dag Briseid, Permanent Representative to FAO, Roma

¹⁴⁴ USAs representanter ønsket ikke en utarbeidelse av slike retningslinjer, og var sterkt imot termen “Code of Conduct”. Heller ikke EUs representanter ønsket bruk av termen “Code of Conduct”, og etter en lang forberedelsesuke før WFS:fyl ble avholdt, ble man til slutt enige om å bruke “Voluntary Guidelines”, Arne Oshaug (2005) “Developing Voluntary Guidelines for Implementing the Right to Adequate Food: Anatomy of an Intergovernmental Process” in Eide, Wenche Barth og Uwe Kracht (2005), side 260-261

¹⁴⁵ FAO (2002) FAO - CL 123rd Session from 28 October to 2 November 2002

¹⁴⁶ Ikke alle statene som deltok hadde ratifisert ICESCR, og det ble således mange ulike syn på hvordan utformelsen av retningslinjene skulle være, George Kent (2005) side 58

retningslinjene i form av “myke anbefalinger”, mens andre, støttet av en gruppe NGOer representert av FIAN, ønsket å utforme dem i form av bestemte forpliktelser¹⁴⁷. I det endelige utkastet forble forpliktelsene til de internasjonale menneskerettighetene stadfestet, men retningslinjene viser at statene har endel valg med hensyn til hvordan rettighetene skal oppfylles¹⁴⁸. IGWG godkjente sitt endelige utkast den 23 september 2004¹⁴⁹. Voluntary Guidelines ble vedtatt av “the FAO Council” i november 2004¹⁵⁰.

Målet med Voluntary Guidelines er, som tidligere nevnt, å gi praktisk veiledning til statene i deres arbeid med realiseringen av retten til mat. De skal utgjøre et praktisk verktøy, som skal hjelpe til med realiseringen av allerede eksisterende internasjonale juridiske forpliktelser angående retten til mat, og i etterstrebelser av målene etablert på WFS 1996, MDGs og mål satt på andre internasjonale konferanser¹⁵¹. Også ikke-statlige interesser kan ha nytte av denne veiledningen i sitt arbeid¹⁵². Voluntary Guidelines tar i betraktning en rekkevidde av viktige hensyn og prinsipper. Dette inkluderer likhet og ikke-diskriminering, deltakelse og inkludering, ansvarlig lovgivning, og prinsippet om at alle menneskerettigheter er universelle, uunværlige, beslektet og gjensidig avhengige av hverandre¹⁵³.

Også i Voluntary Guidelines er den viktige deltagelsen av NGOer og det sivile samfunnet, i kampen for retten til mat, dratt frem. I fortalen til Voluntary Guidelines uttaler IGWG at de har dratt stor nytte av den aktive deltagelsen av NGOer og sivilsamfunnet, i utarbeidelsen av retningslinjene. Videre uttaler de at det er statene som i første hånd er ansvarlig for realiseringen av disse retningslinjene, men at de skal dra nytte av bidrag fra hele det sivile samfunnet, inkludert NGOer og den private sektor¹⁵⁴. I del 3 uttaler IGWG dessuten at stater,

---

¹⁴⁷ George Kent (2005) side 58-59

¹⁴⁸ I.c.

¹⁴⁹ FAO (2004) Report of the 30th Session of the Committee on World Food Security (CFS) Rome, 20-23 September 2004

¹⁵⁰ FAO (2004) FAO - CL 127th Session, Rome, 22-27 November 2004

¹⁵¹ Arne Oshaug (2005), side 263

¹⁵² Ida-Eline Engh (2007), side 79

¹⁵³ FAO (2005) VOLUNTARY GUIDELINES to support the progressive realization of the right to adequate food in the context of national food security Adopted by the 127th Session of the FAO Council November 2004

¹⁵⁴ ibid. Preface paragraf 8

NGOer, sivilsamfunnet og andre interesser, skal fremme samarbeidet mellom dem, for å sammen nå målene om å realisere retten til mat for enhver¹⁵⁵.

Som tidligere nevnt er ikke Voluntary Guidelines juridisk bindende, men er som uttrykt i tittelen frivillige retningslinjer. Voluntary Guidelines er allikevel et viktig skritt frem i forhold til arbeidet med retten til mat. Retningslinjene tilfører et ytterligere redskap i kampen mot hunger og fattigdom, og til å nå de målene som er satt gjennom årene, og fører dessuten til at fokuset på denne rettigheten blir styrket.

3.14 Avsluttende bemerkninger

Utviklingen viser at NGOer på flere områder har spilt en viktig rolle i det økte fokuset på retten til mat, og idag er en uunværlig brikke i dette spillet. Uten tilstedeværelsen og deltagelsen av NGOer og sivilsamfunnet, ville ikke forståelsen av eller arbeidet med retten til mat vært på det stadiet det er i dag. Anerkjennelsen av NGOer på dette området er dessuten blitt bekreftet gang på gang, og NGOer har således festet sin stilling som en viktig medspiller for å nå verdenssamfunnets mål; å ende verdenshungeren.

Utviklingen viser også at det økte fokuset på retten til mat er viktig for andre menneskerettigheter, da retten til mat står i sammenheng med flere andre rettigheter, så som retten til helse, bolig, arbeid, ikke-diskriminering osv. Det økte fokuset på retten til mat har dessuten ført til et større fokus på retten til vann, CESCR har blant annet gitt ut en General Comment om dette¹⁵⁶.

I september 2000 utnevnte “the UN Commission on Human Rights” Jean Ziegler til å bli den første “Special Rapporteur on the Right to Food”. Jean Ziegler innehar fortsatt denne stillingen. Hans oppgaver er å søke, motta og reagere på informasjon om retten til mat, og sette søkelyset mot krenkelser av retten¹⁵⁷. Han skal samarbeide med FN-organer, internasjonale organisasjoner og NGOer for å sette fokus på retten og identifisere

---

¹⁵⁵ ibid. Section III paragraf 14

¹⁵⁶ General Comment No 15

¹⁵⁷ Commission on Human Rights resolution 2000/10

krisetilfeller relatert til retten til mat verden over¹⁵⁸. I henhold til “the Commission on Human Rights” resolusjon 2001/25 skal han dessuten se på spørsmålet rundt drikkevann og dettes relasjon til retten til mat, og bistå med evalueringen av utførelsen av “the Rome Declaration” og “Plan of Action”.

Retten til mat er ikke bare anerkjent i de konvensjonene som tidligere er behandlet i oppgaven. Denne retten er også internasjonalt lovfestet i “the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women” og “the Convention on the Rights of the Child” og også regionalt anerkjent i dokumenter som “the African Charter on Human and People’s Rights” og “the African Charter on the Rights and Welfare of the Child”. Også på nasjonalt nivå er denne retten i mange land lovfestet, deriblant i Norges menneskerettslov, og i Sør Afrikas grunnlov. Retten til mat kan dessuten tolkes som en del av retten til liv, slik den er lovfestet i “the International Convention on Civil and Political Rights” artikkel 6 (FNkonvensjonen om sivile og politiske rettigheter eller ICCPR). I India, der konstitusjonen slår fast at enhver har rett til liv, har det vært pågående rettssaker rundt retten til mat. Indias Høyesterett har i disse sakene tolket retten til liv til også å omfatte retten til mat¹⁵⁹.

Fremover må man arbeide for å nå målene satt på WFS 1996 og i MDGs¹⁶⁰, og på lengre sikt realisere retten til mat fullt ut og slik ende hungeren i verden. For å nå disse målene er det viktig at myndighetene samarbeider med både nasjonale og internasjonale NGOer, da disse NGOene som oftest når lettere ut til folket. Gjennom sine analyser og forskning på området sitter de dessuten ofte inne med større kunnskap om hvordan retten til mat best kan realiseres i det enkelte landet eller i det enkelte lokalsamfunnet. Arbeidet med å vedta en valgfri protokoll til ICESCR, som blant annet skal omhandle bestemmelser om internasjonal domstolsprøvelse av rettighetene i ICESCR, er dessuten viktig dersom man ønsker å realisere denne retten fullt ut. FIAN er sammen med en rekke andre NGOer aktive forkjempere for vedtagelsen av en slik protokoll¹⁶¹. En rett er kun en rett fullt ut dersom man har muligheter

---

¹⁵⁸ I.c.

¹⁵⁹ Dette vil bli behandlet i punkt 5.2

¹⁶⁰ Det har allerede blitt holdt en oppfølgerkonferanse til “the Millenium Summit”; World Summit 2005. Der ble det blant annet tatt opp at industrilandenes økonomiske bidrag måtte øke dersom MDGs skal nås i tide, UN (2005) THE 2005 WORLD SUMMIT: AN OVERVIEW side 1

¹⁶¹ Kristin Kjæret og Siri Damman (2008)

til å prøve om retten er blitt krenket i konkrete tilfeller. Prosessen med å klargjøre innholdet og forpliktelsene angående retten til mat vil fortsette, og det er viktig at NGOene fortsetter sitt arbeid her. Gjennom å fortsette å påvirke og samarbeide med myndigheter og internasjonale organer vil NGOene fremdeles spille en stor rolle på dette området i fremtiden. Det er viktig at NGOene fortsetter å stille statene til ansvar, og fortsetter å bistå de som har fått sin rett krenket, bare slik kan retten til mat en dag bli realisert for alle.

I neste del vil jeg behandle Bread for the World og FoodFirst Information and Action Network, to NGOer som arbeider med retten til mat. I den delen vil jeg komme nærmere inn på deres praktiske arbeid og oppnåelser, og de ulike metodene de bruker for å nå et felles mål; å sikre enhver tilgang til tilstrekkelig mat.

4 Bread for the World og FoodFirst Information and Action Network - To NGOer som arbeider med retten til mat

4.1 Innledning

Det er mange internasjonale NGOer og CSOer samt flere såkalte grasrotorganisasjoner som arbeider med å bekjempe verdenshungeren og realisere retten til mat. I dette avsnittet vil jeg ta for meg det praktiske arbeidet som to NGOer på området retten til mat har stått for, hvordan de arbeider med sakene, på hvilken måte de er organisert, hvilke oppnåelser de har nådd osv. Den første NGOen er Bread for the World, en amerikansk organisasjon som arbeider med realiseringen av retten til mat både nasjonalt i USA og internasjonalt, den andre organisasjonen er FoodFirst Information and Action Network, som er en internasjonal organisasjon med egne seksjoner rundt om i verden, deriblant i Norge.

Situasjonen i forhold til den juridiske forståelsen av retten til mat i Norge og i USA er ganske ulikt. Norge har ratifisert ICESCR og anerkjenner retten til mat som en menneskerettighet, slik de fleste landene i verden også har gjort. USA anerkjenner derimot ikke retten til mat som en menneskerettighet, og har av den grunn heller ikke ratifisert ICESCR¹⁶². Norge er dermed juridisk forpliktet til å oppfylle forpliktelsene under retten til mat, mens USA ikke er det. Uavhengig av dette er USA, gjennom vedtagelse av flere internasjonale ikke-juridiske overenskomster, moralsk forpliktet til å sammen med resten av verdenssamfunnet ende verdenshungeren. Det er gjennom press via disse moralske forpliktelsene at man kan påvirke USA til å yte mer i kampen mot å bekjempe verdenshungeren.

FIAN har gjennom sitt arbeid et rettighetsperspektiv på det de gjør, og er den ledende organisasjonen på dette området per dags dato. FIAN har bidratt enormt til at fokuset på retten til mat internasjonalt er så stort som det er nå, og har også bidratt til å fremme og utdype innholdet i de internasjonale forpliktelserne. FIAN jobber gjennom sitt internasjonale

---

¹⁶² USAs representanter i FN stemte for konvensjonen i 1966. Men før den kunne bli ratifisert av USA krevde det at Presidenten undertegnet den og at to tredeler av Senatet samtykket. Verken President Nixon eller Ford forsøkte å gjøre noe med dette. President Carter undertegnet den omsider, men lovforslaget stoppet i Senatet. Både President Reagan, George H.W. Bush og den nåværende President George W. Bush motsatte seg ratifisering av konvensjonen. President Clinton støttet i sin tid ratifisering, men på grunn av sterke motsettelser i Senatet satte han ikke frem et nytt lovforslag, og konvensjonen er dermed ikke vedtatt av USA på det nåværende tidspunkt.

http://en.wikipedia.org/wiki/International_Covenant_on_Economic,_Social_and_Cultural_Rights
02.04.2008

nettverk, med seksjoner i både industriland og utviklingsland, med å påvirke stater i de fleste av verdens land i deres arbeid med realiseringen av retten til mat. BFW har derimot et realiseringsperspektiv på sitt arbeid. De arbeider med det formål å få USAs myndigheter til å oppfylle sine moralske forpliktelser i forhold til retten til mat, både ovenfor det internasjonale samfunnet og i forhold til arbeidet med realiseringen av retten for de som lider av hunger i USA. FIAN er per dags dato igang med å etablere en egen seksjon i USA. Mulighetene er derfor tilstede for at de kan komme til å bidra med å fokusere på et rettighetsperspektiv overfor de amerikanske myndighetene, men dette kan bare tiden vise.

4.2 Bread for the World, USA

4.2.1 Innledning

Bread for the World er en amerikansk organisasjon som arbeider med å nå målene med å ende hunger og fattigdom, både på nasjonalt¹⁶³ og internasjonalt nivå. De forsøker å nå disse målene ved å påvirke de amerikanske myndighetene til å endre sin politikk til et større fokus på fattigdom og hunger. Deres pressmiddel er, som nevnt ovenfor, de internasjonale ikke-juridiske overenskomstene som USA har vedtatt. De setter hvert år nye delmål og gjennom sine brevaksjoner til kongressen og sin stadige lobbying og forskning på området har de for hvert år oppnådd hele eller deler av disse målene¹⁶⁴.

4.2.2 Hva er Bread for the World

BFW kaller seg en “samlet kristen stemme¹⁶⁵” som instendig ber om at USAs beslutningstakere blir med på å ende hunger både nasjonalt og internasjonalt. BFW tror at man ved å forandre fremgangsmåter, planer og forhold som tillater at hunger og fattigdom

---

¹⁶³ I 2005 hadde ca 11%, noe som utgjør ca 35 millioner mennesker, av USAs innbyggere på et tidspunkt ikke tilstrekkelig tilgang til mat, Household Food Security in the United States (2005) <http://www.ers.usda.gov/publications/err29/> 04.04.2008

¹⁶⁴ Asma Lateef (2008)

¹⁶⁵ Selvom organisasjonen i utgangspunktet er meget kristen, er alle folkeslag og religioner velkomne til å arbeide og bidra. Marc Cohen (2008)

vedvarer, kan bidra til å skaffe hjelp og muligheter langt utover stedene der hvert enkelt medlem bor¹⁶⁶.

BFW Institute er den delen av BFW som fremskaffer politiske analyser og strategier som må til for å ende hunger og fattigdom. Instituttet lærer opp sine aktive medlemmer, opinionsdannere, beslutningstakere og allmenheten om hunger i USA og internasjonalt¹⁶⁷.

4.2.3 Dannelsen og organiseringen av Bread for the World

I oktober 1972 samlet en liten gruppe av katolikker og protestanter seg for å reflektere over hvordan troende mennesker kunne mobilisere seg for å yte innflytelse på USAs politikk vedrørende årsaker til hunger¹⁶⁸. Under lederskapet til pastor Arthur Simon begynte gruppen å teste ut ideen våren 1974. Da året var omme hadde flere enn 500 personer sluttet seg til BFW. Denne lille gruppen av personer har i dag vokst til en landsdekkende bevegelse, med flere enn 58 000 medlemmer¹⁶⁹. Fra september 1991 har pastor David Beckmann sittet som administrerende direktør¹⁷⁰.

BFW er finansiert gjennom donasjoner fra medlemmer og fra andre stiftelser. Hvert år gir BFWs medlemmer alt mellom 25 til tusenvis av dollar hver. BFW mottar også tilskudd fra stiftelser, blant annet fra Hewlett, Gates og Ford. Deres budsjett for 2008 er omtrent 10,8 millioner dollar, hvorav 50% av ressursene går til BFWs brevaksjoner som kalles “the Offering of Letters”¹⁷¹.

4.2.4 Bread for the Worlds arbeidsmåte

BFWs ansatte jobber kontinuerlig med koordinasjon i forhold til medlemmer, kampanjer og møter. I tillegg jobber BFW Institute som nevnt ovenfor med det politiske arbeidet, innhenting av informasjon vedrørende kampanjer, lobbying og møter direkte i Kongressen og

---

¹⁶⁶ Bread for the World (2008a), side 1

¹⁶⁷ Bread for the World Institute (2008), side ii

¹⁶⁸ Our history <http://www.bread.org/about-us/our-history.html> 03.04.2008

¹⁶⁹ Asma Lateef (2008)

¹⁷⁰ l.c.

¹⁷¹ l.c.

gjennom forskning og vitenskapelige undersøkelser på området¹⁷². Deres arbeid er hovedsaklig fokusert på den amerikanske Kongressen og administrasjonen. De følger nøye med på prosessen i forhold til å nå målene i MDGs, men på grunn av deres manglende politiske engasjement i New York, hvor FN holder til, har det vært vanskelig for dem å finne ut hvordan de skal involvere seg i FN på en meningsfull måte¹⁷³. BFW har av den grunn prioritert å utøve lobbyvirksomhet ovenfor de amerikanske myndighetene, hva angår deres standpunkter og forslag angående hunger og fattigdom i deres forberedelsesarbeid mot viktige FN konferanser, summitter osv¹⁷⁴. BFW og BWF Institute gir dessuten månedlig ut medlemsblader, informasjonsblader og såkalte background papers, og deres hjemmeside blir oppdatert jevnlig¹⁷⁵. I tillegg gir de ut årlige hunger og fattigdomsrapporter.

En gang i året arrangerer BFW breavaksjoner som kalles “Offering of Letters”, hvor BFWs medlemmer skriver personlige brev og emailer til Kongressen for å påvirke dem i en viss sak¹⁷⁶. Hvilken sak de skal aksjonere for er allerede valgt ut av BFW og blir presentert både på hjemmesidene og i et medlemsblad med ytterligere informasjon som kan bestilles av medlemmene. Det er en kombinasjon av ulike faktorer som spiller inn på utvelgelsen av hvilke saker som skal støttes i kampanjene; hvilke saker som er i fremdrift i politikken, BFWs egen ekspertise på og kunnskap om det gitte området, hvilke forandringer i politikken de tror de kan oppnå i forhold til hva Kongressen jobber med og vil ta i betraktning, og hva som vil bli akseptert og fenge deres medlemmer¹⁷⁷. BFW inviterer også kirker, universiteter og andre grupper til å ta del i disse brevaksjonene. Dette resulterer i at også ikke-medlemmer tar del i disse aksjonene, som da får en enda større oppslutning og da også større påvirkningskraft overfor Kongressen¹⁷⁸. BFW oppfordrer også sine medlemmer til å ringe Kongressmedlemmer fra sitt lokalsamfunn, å utøve lobbyvirksomhet, skrive avisartikler og å

---

¹⁷² Asma Lateef og Eric Munoz (2008)

¹⁷³ Asma Lateef og Eric Munoz (2008)

¹⁷⁴ Asma Lateef (2008)

¹⁷⁵ www.bread.org

¹⁷⁶ Bread for the World (2008a), side 1

¹⁷⁷ Asma Lateef (2008)

¹⁷⁸ Bread for the World (2008a), side 1

oppfordre andre til å delta aktivt i kampen for å bekjempe hunger og fattigdom¹⁷⁹. Hvert år arrangerer dessuten BFW “Lobby Day” i Washington DC for sine medlemmer¹⁸⁰.

Medlemmene får her muligheten til å delta på et arrangert møte på Capitol Hill, hvor Kongressen har sitt sete, for å snakke med og påvirke sine representanter om temaer som påvirker mennesker som lider av hunger og fattigdom.

4.2.5 Bread for the Worlds oppnåelser

BFW har oppnådd stor suksess i sitt arbeid rettet mot Kongressen¹⁸¹. År etter år har BFW-medlemmer vært med på å oppnå store forandringer for de som lider av hunger og fattigdom.

Her følger noen av BFWs tidligere oppnåelser i kronologisk rekkefølge¹⁸²:

- 1984 - Basert på BFWs kampanjer etablerte Kongressen et “Child Survival Fund” på 25 millioner dollar og økte tilskuddene til “the International Fund for Agriculture and Development”.
- 1990 - BFW sikret lovgivende foranstaltninger som resulterte i 2,3 milliarder dollar i gjeldslettelse for fattige land.
- 1997 - BFW hjalp til å sikre 1,6 milliarder dollar i økt tilskudd til ernæringsprogram i 1997.
- 1998 - Gjennom BFW og andre gruppers lobbying i Kongressen ble “the Africa: Seeds of Hope Act” signert av President Clinton og vedtatt av Kongressen som amerikansk lov. Den overfører amerikanske ressurser til småbønder og vanskeligstilte landbrukssamfunn i Afrika. Den etablerte også en selvetterfyllende nødkornreserve for en raskere, mer kostnadeseffektiv mathjelpreaksjon på humanitære kriser i hele verdenen.
- 2000 - Etter press fra BFW undertegnet og vedtok President Bill Clinton to foranstaltninger av "the Hunger Relief Act", som gjorde det “lettere” å motta sosiale tjenester i USA.

---

¹⁷⁹ ibid. side 28

¹⁸⁰ ibid. side 29

¹⁸¹ Asma Lateef og Eric Munoz (2008)

¹⁸² Denne kronologiske rekkefølgen er basert på BFWs egen fremstilling av deres “legislative victories”, <http://www.bread.org/about-us/legislative-victories.html> 02.04.2008

- 2001 - Kongressen godkjente et flerpartiforslag som krevde at President Bush skulle samarbeide med andre verdensledere for å redusere hunger og fattigdom.

BFW har i tillegg til disse oppnåelsene flere lovforslag som ligger inne til behandling i Kongressen, men som per dags dato ikke er vedtatt. Et eksempel er fjorårets kampanje som endte i et lovforslag om å endre den amerikanske landbruksforanstaltningen til å innføre bedre vilkår for de som arbeider på dette området og slik effektivisere landbruket¹⁸³. De amerikanske myndighetene har dessuten fordoblet sine tilskudd til effektive programmer som hjelper utviklingsland, og dette ville ikke ha skjedd uten det utholdende engasjementet fra BFW og deres medlemmer¹⁸⁴. BFW har også hjulpet til å styrke de nasjonale ernæringsprogrammene, som hjelper millioner av familier i USA som strever med å skaffe mat til seg selv og sin familie¹⁸⁵.

Årets kampanje går ut på å presse de amerikanske myndighetene til å øke tilskuddene til fattigdomsfokusert utviklingsassistanse, for å nå MDGs i tide og slik også på sikt ende hungeren i verden¹⁸⁶. For at USA skal oppfylle sine forpliktelser i forhold til disse målene må Kongressen øke sine tilskudd med minst 5 milliarder dollar i året, og disse tilskuddene må gå til de programmene som knytter seg til hovedårsakene til fattigdom og hunger¹⁸⁷. I tillegg presser BFW på for at Kongressen skal vedta “the Global Poverty Act”, en foranstaltning som vil kreve at Presidenten utvikler og iverksetter en omfattende strategi, for å videreutvikle USAs utenrikspolitikkens formål til å fremme reduksjonen og eliminasjonen av internasjonal fattigdom, og til å oppfylle sine forpliktelser etter MDGs¹⁸⁸. I skrivende stund har BFW

---

¹⁸³ Bread for the World (2008a), side 34

¹⁸⁴ Asma Lateef og Eric Munoz (2008)

¹⁸⁵ I.c.

¹⁸⁶ Bread for the World (2008a), side 6 og 7

¹⁸⁷ I.c.

¹⁸⁸ S. 2433: Global Poverty Act of 2007 <http://www.govtrack.us/congress/billtext.xpd?bill=s110-2433>
04.04.2008

oppnådd at Senatet har vedtatt å henstille et budsjettforslag i samsvar med BFWs krav, men det er fortsatt en lang vei igjen å gå før dette budsjettforslaget er bindende vedtatt¹⁸⁹.

4.2.6 Avsluttende bemerkninger

Som man kan se av det som er skrevet ovenfor er BFW en stor organisasjon med rotfeste i det amerikanske kristne miljøet. Gjennom sitt arbeid har de, som nevnt ovenfor, oppnådd flere store seire i forhold til de amerikanske myndighetene¹⁹⁰. Selv om BFWs arbeid hovedsaklig er politisk, har de ved flere anledninger fått gjennom lovforslag som har fått stor betydning for både amerikanske innbyggere og mennesker i utviklingslandene, og jobber således juridisk i forhold til realiseringen av de forpliktelsene USAs myndigheter allerede har tatt på seg, gjennom blant annet MDGs. BFW har ikke på samme måte som FIAN vært en viktig brikke i den internasjonale lovfestingen av retten til mat, men har gjennom sin påvirkning av den amerikanske Kongressen, klart å få gjennomslag for flere viktige saker i forhold til USAs forpliktelser overfor det internasjonale samfunnet og overfor sine egne innbyggere. BFW har ikke på det nåværende tidspunkt noen planer om å forsøke å endre USAs holdninger i forhold til retten til mat som en menneskerettighet, men utelukker ikke at dette kan skje i fremtiden¹⁹¹. Årsaken til at dette ikke står på BFWs program er på grunn av deres forpliktelser ovenfor medlemmene, som forventer løpende resultater av de pengene de skyter inn og det arbeidet de legger ned i organisasjonen¹⁹². Det er av den grunn vanskelig for BFW å endre arbeidsmetode til å prøve å påvirke USA juridisk i forhold til nasjonale og internasjonale forpliktelser, da dette er et arbeid som vil ta mye tid, ressurser og penger, og man kan heller ikke love et bestemt resultat eller utfall av arbeidet.

---

¹⁸⁹ For kontinuerlig oppfølging av kampanjens utfall, <http://www.bread.org/take-action/take-action-2008-ol.html> 04.04.2008

¹⁹⁰ Asma Lateef og Eric Munoz (2008)

¹⁹¹ I.c.

¹⁹² I.c.

4.3 FoodFirst Information and Action Network

4.3.1 Innledning

FIAN er et globalt nettverk av individer og grupper som arbeider for sine og andres rettigheter. FIAN arbeider på samme måte som BFW med å realisere retten til mat, men har et større rettighetsperspektiv på måten de arbeider på. FIAN har etablert seksjoner i flere land verden over, deriblant i Norge¹⁹³. FIAN har i flere tiår jobbet direkte med saker hvor krenkelser av retten til mat har skjedd, for å påvirke myndighetene i verdens stater til å oppfylle sine forpliktelser og med å påvirke den internasjonale lovfestingen og utdypingen av retten til mat som en menneskerettighet¹⁹⁴. Gjennom sitt store engasjement har FIAN oppnådd mye på disse feltene, og er i dag den mest ledende NGOen som arbeider med retten til mat. FIAN har dessuten som tidligere nevnt konsultativ status i FN. Takket være denne statusen har FIAN kunnet spille en så stor rolle som det de har gjort i internasjonale sammenhenger, deriblant ved deltagelse på toppmøter som WFS 1996 og 2002, og gjennom møtende dialoger med FAO¹⁹⁵.

FIAN sitt første mål er å få innført retten til mat på nasjonalt nivå i alle land, og deres andre mål er å få bygd opp prosesser på internasjonalt nivå som kan bedre innføringen av retten til mat i de forskjellige statene¹⁹⁶.

4.3.2 Dannelsen og organiseringen av FoodFirst Information and Action Network

FIAN International ble etablert i 1986 av en liten aktivistgruppe med bakgrunn i Amnesty International¹⁹⁷. De anså at å realisere retten til mat slik den er internasjonalt lovfestet i UDHR og ICESCR var avgjørende for å ende den globale hungeren¹⁹⁸. FIAN består i dag av ca 3 600 individuelle medlemmer fra mer enn 50 land og har etablert seksjoner og lokalgrupper i

---

¹⁹³ Seksjonen i Norge ble etablert i 1988, Kristin Kjæret og Siri Damman (2008)

¹⁹⁴ Kristin Kjæret og Siri Damman (2008)

¹⁹⁵ I.c.

¹⁹⁶ FIAN Norge (2007), side 12

¹⁹⁷ Kristin Kjæret og Siri Damman (2008)

¹⁹⁸ FIAN Norge (2007), side 12

flere land over hele verden. FIANs internasjonale hovedkontor ligger i Tyskland¹⁹⁹.

Landsseksjonene utgjør institusjonelle medlemmer som er egne juridiske personer med egne medlemmer og eget styre. Seksjonene koordinerer FIANs virksomhet i spesifikke land eller regioner. På lokalt nivå har flere av FIANs medlemmer etablert lokalgrupper som arbeider med spesifikke saker²⁰⁰.

4.3.3 FoodFirst Information and Action Networks arbeidsmåte og oppnåelser

Som tidligere nevnt, har FIAN utøvd stor innflytelse på verdenssamfunnet gjennom sitt engasjement vedrørende utarbeidelsen av innholdet av retten til mat som en menneskerettighet og hvilke forpliktelser statene har på dette området. Siden dannelsen av FIAN har fokuset, både blant internasjonale instrumenter, stater og organisasjoner, på de økonomiske, sosiale og kulturelle rettighetene økt betraktelig, mye takket være FIANs iherdige innsats på området retten til mat²⁰¹. FIANs arbeidsmåte på det internasjonale stadiet har vært iherdig lobbying i forhold til myndigheter og internasjonale instrumenter, og samarbeid med andre internasjonale og nasjonale organisasjoner. FIAN har tatt vare på de mulighetene de har fått til å engasjere seg i retten til mat på et internasjonalt nivå, gjennom innlevering av parallellrapporter til CESCR, deltagelse på World Food Summitene, utarbeidelsen av “the Code of Conduct”, som senere påvirket utarbeidelsen av CESCRs GC12²⁰² og utarbeidelsen samt vedtagelsen av Voluntary Guidelines. Ved utarbeidelsen av Voluntary Guidelines deltok dessuten FIAN aktivt ved å organisere og effektivisere bidragene til prosessen fra det sivile samfunnet²⁰³. Sammen med flere andre NGOer/CSOer startet dessuten FIAN i 2000 “the International NGO/CSO Planning Committee Food Sovereignty” (IPC). Dette var et produkt av WFS 1996 og ble brukt som et forberedelsesnettverk frem mot WFS:fyf. ²⁰⁴ IPC er et globalt nettverk av NGOer/CSOer som er opptatt av temaer og

---

¹⁹⁹ <http://www.fian.org/about-us/introduction> 04.04.2008

²⁰⁰ FIAN International <http://www.fian-sverige.org/> 04.04.2008

²⁰¹ Rolf Künnemann og Sandra Epal-Ratjen (2004), side 35

²⁰² FIAN har også bidratt ved utarbeidelsen av GC 4 og 7, om retten til bolig og tvungne utkastelser. l.c.

²⁰³ Michael Windfuhr (2007), side 337

²⁰⁴ <http://www.foodsovereignty.org/new/history.php> 04.04.2008

programmer vedrørende matsuverenitet²⁰⁵, og FAO bruker dette nettverket aktivt i sitt eget arbeid. På området retten til mat er det FIAN som er kontaktpunktet²⁰⁶, og samarbeidet med FAO øker dermed på grunn av dette.

FIANs informasjonsarbeid er omfattende. Organisasjonen utgir magasiner, informasjonshefter, medlemsblader, har egne hjemmesider²⁰⁷ og arrangerer foredrag, studie- og debattmøter²⁰⁸. FIAN jobber dessuten også med å direkte påvise krenkelser av retten til mat, de samler og sprer informasjon om rettigheten og bidrar til å realisere den direkte i nasjonal kontekst²⁰⁹. Også på dette området har FIAN fått omfattende gjennomslag for sitt arbeid. Mennesker som har blitt fratatt sin jord har fått sin jord tilbake, grupper som har blitt diskriminert når det gjelder matrasjoner har fått sin rett prøvet, innfødte har fått eiendomsbeskyttelse osv.²¹⁰ FIAN har iløpet av de 22 årene organisasjonen har eksistert vært involvert i tilsammen 400 saker hvor krenkelser av retten til mat hadde skjedd. Halvparten av disse sakene har ført til konkrete resultater²¹¹. FIAN har dessuten lyktes vesentlig med å påvirke utformingen av lover og juridiske instrumenter for retten til mat og ernæring også på det nasjonale nivået.

FIAN tar for seg krenkelser av retten til mat først der de blir bedt om det. Dette skjer gjerne gjennom lokale grupper eller grasrotorganisasjoner. Det er et viktig prinsipp i FIAN at de først griper ann en sak når ofrene for krenkelsen ber om det, FIAN tar aldri initiativet til å gripe ann en sak på egenhånd²¹². Når FIAN mottar en sak går det internasjonale styret gjennom saken først og skaffer frem dokumentasjon for krenkelsen for å sjekke om saken

---

²⁰⁵

<http://www.foodsovereignty.org/new/whoweare.php?PHPSESSID=57e51d6213c1a55d1dc57af87d30ed01> 04.04.2008

²⁰⁶ <http://www.foodsovereignty.org/new/focalpoints.php> 04.04.2008

²⁰⁷ FIAN Norge: www.fian.no FIAN International: www.fian.org

²⁰⁸ FIAN Norge (2007), side 4

²⁰⁹ Kristin Kjæret og Siri Damman (2008)

²¹⁰ Om FIAN <http://www.fian-sverige.org/> 04.04.2008

²¹¹ I.c.

²¹² Kristin Kjæret og Siri Damman (2008)

ligger innenfor FIANs mandat²¹³. FIAN kontrollerer påliteligheten av den inkomende informasjonen gjennom uavhengige kilder og undersøker saken videre hvis det er nødvendig²¹⁴. Dersom saken er innenfor organisasjonens mandat og situasjonen kan bli sett som en direkte krenkelse av retten til tilstrekkelig mat, eller som en handling som kan lede til en overtredelse av denne retten, innleder FIAN en intervensjon som rettes mot institusjonene som er ansvarlig for overtredelsen²¹⁵. Dersom styret aksepterer saken delegeres det videre praktiske arbeidet rundt den til en av de ulike landsseksjonene²¹⁶. Gjennom offentliggjøring av saken, brevaksjoner, underskriftskampanjer, demonstrasjoner og henvisninger til loven eventuelt bruk av rettssystemet, utøver FIAN så offentlig press for å holde myndighetene ansvarlig for overtredelsen²¹⁷. Sakene blir alltid fulgt opp til ofrene oppnår passende oppreisning²¹⁸.

4.3.4 Avsluttende bemerkninger

FIAN er en organisasjon som ikke er like mannsterke med hensyn til antall medlemmer som det BFW er, men som gjennom sitt engasjement og arbeid har satt retten til mat på den internasjonale dagsordenen, og påvirker utviklingen på det internasjonale nivået i større grad enn BFW. FIAN har ved flere anledninger grepet muligheten til å påvirke verdenssamfunnet, og har blitt en respektert og anerkjent internasjonal organisasjon på menneskerettens område, ikke bare innenfor retten til mat. Gjennom sitt arbeid med direkte krenkelser av retten til mat spiller dessuten FIAN en viktig rolle på det nasjonale nivået, ved å få statene til å gjennomføre og oppfylle sine internasjonale forpliktelser overfor sine egne innbyggere.

---

²¹³ I.c.

²¹⁴ Michael Windfuhr (2007), side 333

²¹⁵ I.c.

²¹⁶ Kristin Kjæret og Siri Damman (2008)

²¹⁷ <http://www.fian.org/about-us/introduction> 04.04.2008

²¹⁸ Kristin Kjæret og Siri Damman (2008)

4.4 Bread for the World og FoodFirst Information and Action Network - Likheter og forskjeller

Både BFW og FIAN har samme mål; å ende verdenshungeren og sikre at enhver blir gitt mulighet til å brødfø seg selv. Arbeidsmetodene deres er derimot, slik vi har sett i avsnittene ovenfor, temmelig ulike. Der FIAN konsentrerer seg om konkrete saker, hvor ofrene for krenkelsene selv har bedt om bistand, konsentrerer BFW seg om generelle saker som de selv har tatt initiativet til. Også måten de tilnærmer seg situasjonen på er ulike. Hvor BFW setter et moralsk press på USA for å få igjennom sine mål, setter FIAN også et juridisk press på de enkelte statene, dersom staten har juridiske forpliktelser i forhold til denne retten²¹⁹. Begge organisasjonene tar derimot i bruk brevaksjoner i sitt påvirkningsarbeid, en metode som har vist seg å være meget effektiv. Selvom både tilnærmingen og metodene er ulike vil det ikke si at oppnåelsene blir forskjellige. Både BFW og FIAN oppnår som oftest det de ønsker; å sikre tilgang til mat for flere mennesker. Det er vanskelig å avgjøre hvilken metode som er mest effektiv og når ut til de som trenger det mest. BFW klarer muligens å hjelpe flere mennesker på en gang, men ringvirkningene av FIANS arbeid med konkrete saker kan på sikt bli like store om ikke større, fordi en seier over myndighetene vil gi flere ofre motet til å kjempe for egne rettigheter, samtidig som myndighetene allerede er stilt til ansvar for tilsvarende krenkelser og er mer tilbøyelige til å realisere retten også for andre.

Begge organisasjonene er aktive i sitt informasjonsarbeid. Gjennom utgivelse av medlemsblader, foredrag, lobbying, deltakelse på internasjonale konferanser osv når de ut til både medlemmer og ikke-medlemmer. Dette informasjonsarbeidet er meget viktig. Ikke bare øker det fokuset og kunnskapen om retten til mat, og på den måten samler flere krefter som ønsker å kjempe for denne retten, men rettighetshaverne får også kunnskap om sin rett, og får dermed kunnskap om hvilke krav de kan stille til myndighetene og lokalsamfunnet.

Den store forskjellen mellom organisasjonene er at FIAN også arbeider med å påvirke den internasjonale juridiske forståelsen direkte. BFW holder seg allikevel ikke helt passive, da de arbeider ovenfor de amerikanske myndighetene før internasjonale konferanser. Uansett er de internasjonale overenskomstene viktig for BFW, fordi disse kan brukes som pressmiddel ovenfor myndighetene

---

²¹⁹ De fleste land har det i dag

Så, hvor viktig er da den ene organisasjonen vs den andre? Dette er det vanskelig å komme med et svar på, da begge organisasjonenes arbeid er meget viktig. Det er allikevel ingen tvil om at FIAN er den organisasjonen med størst betydning i internasjonal kontekst. Begge organisasjonene oppnår mye i sitt arbeid, så det moralske presset fungerer bra for BFW i USA. Men betyr dette at det ikke spiller noen rolle om retten til mat er en juridisk forpliktelse? BFW mener at situasjonen i USA hadde vært en annen dersom landet hadde vært juridisk forpliktet, fordi myndighetene i dag ikke gjør på langt nær nok for å sikre egne innbyggere eller andre tilgang til tilstrekkelig mat²²⁰. USA er kanskje den største bidragsyteren til utviklingsassistanse i antall kroner, men i forhold til prosent av BNP ligger de langt ned på lista²²¹. Dette er noe BFW ønsker å forandre på. At et moralsk press fungerer er riktig, men det er viktig å også ha muligheten til å ha juridiske pressmidler i bakhånd, der det moralske presset ikke strekker til. Sagt med andre ord; det er ikke alltid like viktig å holde statene juridisk ansvarlig for krenkelser, men at man kan bruke muligheten til å holde statene juridisk ansvarlig som pressmiddel. De juridiske forpliktelsene kan altså ha virkning før en krenkelse skjer, ved at statene ikke ønsker å bryte en juridisk forpliktelse, og dermed ikke krenker retten, mens de moralske forpliktelsene fungerer best som et pressmiddel i etterkant, der det ikke gjøres nok for å oppfylle denne “retten”.

---

²²⁰ Asma Lateef (2008)

²²¹ I.c.

5 Praktiske eksempler på gjennomføringen av retten til mat i India og Sør Afrika

5.1 Innledning

I denne delen vil jeg komme nærmere inn på praktiske eksempler på hvordan retten til mat juridisk er gjennomført i to land, India og Sør Afrika. Gjennom disse eksemplene ser man hvor viktig NGOer er i arbeidet med å sette retten ut i liv. En rettighet som retten til mat har det vist seg at man må kjempe for for å få oppfylt selvom den er nedfelt på papiret. NGOer er viktige i dette arbeidet, og spiller også på mange måter en avgjørende rolle for at den papirfestede retten blir gjennomført i det virkelige liv. Med få unntak har nesten alle verdens land ratifisert ICESCR, og dermed internasjonalt forpliktet seg til at retten til mat er en menneskerettighet. I flere land, og da spesielt i utviklingslandene, har retten til mat dessuten blitt lovfestet i nasjonal lovgivning. Jeg skal i denne oppgaven se på situasjonen i India, et land som sliter med stor utbredelse av hunger og underernæring²²², og Sør Afrika, hvor problemet ikke er så stort, men hvor det allikevel forekommer hunger blant store deler av befolkningen ²²³. Myndighetene i India har ratifisert ICESCR og har dermed internasjonalt anerkjent retten til mat som en menneskerettighet. Indias myndigheter har ikke eksplisitt lovfestet denne rettigheten i nasjonal lovgivning, men som det skal kommes tilbake til nedenfor, har Indias høyesterett tolket innholdet av retten til liv, stadfestet i Indias grunnlov artikkel 21, å innebefatte retten til mat. Sør Afrika har derimot ikke ratifisert ICESCR, men i deres “Bill of Rights”, i Grunnlovens kapittel 2 section 27 (1) (b), er det lovfestet at enhver har rett til tilgang til tilstrekkelig mat.

5.2 India

India har, ved ratifiseringen av ICESCR, anerkjent retten til mat som en menneskerettighet og forpliktet seg til å respektere, beskytte og oppfylle denne retten. Allikevel er India det landet i verden med flest innbyggere som lider av hunger. Med dette i bakhodet anla en indisk menneskerettighetsorganisasjon, Peoples Union of Civil Liberties (PUCL), i april 2001 sak

---

²²² Omtrent 20% av Indias befolkning, ca 210 millioner, lider av underernæring/hunger, FAO Food Security Statistics, http://www.fao.org/es/ess/faostat/foodsecurity/index_en.htm 06.04.2008

²²³ Antallet “food poor people” i Sør Afrika i 1999 var 19,2 millioner, <http://www.communitylawcentre.org.za/Socio-Economic-Rights/advocacy/the-right-to-food-campaign-in-south-africa/right-to-food.pdf> 06.04.2008

ved den indiske “Supreme Court” for å prøve retten til mat juridisk ved domstolene²²⁴. I utgangspunktet var saken rettet mot Indias myndigheter, “the Food Corporation of India” og seks av myndighetene i Indias stater, men etterhvert ble saken rettet mot alle myndighetene i Indias stater²²⁵. Deres grunnleggende argument var at retten til mat er underforstått i den fundamentale retten til liv vernet i artikkel 21 i den indiske grunnloven. Den indiske “Supreme Court” har i denne saken ved flere anledninger eksplisitt erklært at retten til liv skal bli tolket som retten til å leve med menneskelig verdighet, som inkluderer retten til mat og andre grunnleggende nødvendigheter²²⁶. Saken er enda ikke avsluttet, men retten har utferdiget en rekke foreløpige kjennelser som krever at Indias myndigheter, skal reagere og utøve visse handlinger eller tiltak som skal sikre at forpliktelsene etter de eksisterende matprogrammene blir oppfylt²²⁷. En av disse foreløpige kjennelsene er at det på alle grunnskoler skal bli servert et varmt lunsjmåltid til alle elevene kostnadsfritt²²⁸. To “Commissioners” er blitt oppnevnt av Supreme Court i forbindelse med denne saken²²⁹. Deres arbeidsoppgave er å kontrollere at de foreløpige kjennelsene blir overholdt og realisert. I hver stat er det dessuten blitt oppnevnt assistenter til “the Commissioners”, “Nodal Officers” som skal sørge for realiseringen av kjennelsen og rådgivere som skal assistere “the Commissioners” med informasjon og annet²³⁰. På tross av oppnevningen av disse kontrollørene har det vist seg vanskelig å få statene til å gjennomføre de påbudte tiltakene. Det har vist seg at for å få gjennomført disse foreløpige kjennelsene, og ikke bare la dem stå som en papirfestet rett, må man kjempe for det og her kommer det viktige arbeidet til NGOer og sivilsamfunnet inn. Det er i dag flere NGOer som samarbeider med sivilsamfunnet for å presse myndighetene til å gjennomføre tiltakene. FIAN Norge samarbeider med FIAN Uttar Pradesh for gjennomføringen av tiltakene i denne delstaten²³¹, “the Right to Food Projects”

---

²²⁴ Yamini Jaishankar og Jean Drèze (2005), preface

²²⁵ *ibid.* side 3. Saken er kjent som “PUCL vs Union of India and Others, Writ Petition (Civil) 196 of 2001.”

²²⁶ *ibid.* side 1

²²⁷ *ibid.* side 4

²²⁸ *ibid.* side 15-18

²²⁹ *ibid.* side 7

²³⁰ *ibid.* side 9

²³¹ FIAN Norge (2006), side 2

har seks organisasjoner på grasrotnivå som jobber med å sørge for at de foreløpige kjennelsene blir realisert i delstaten Madhya Pradesh²³² og flere organisasjoner jobber i disse og andre delstater for å nå dette målet.

Det viktigste med denne saken er at domstolene ved sin tolkning av retten til liv har stadfestet at Indias grunnlov omfatter retten til mat, og at denne retten dermed kan domstolprøves, samt at myndighetene må sette i gang tiltak for å realisere denne retten. De foreløpige kjennelsene fungerer dermed som et verktøy i kampen for å få denne rettigheten realisert i India, og som et verktøy for å holde statene ansvarlige ved eventuelle krenkelser av den²³³.

5.3 Sør Afrika

Sør Afrika har, som nevnt, ikke ratifisert ICESCR²³⁴, men har i nasjonal lovgivning, i Grunnlovens kapittel 2 (the Bill of Rights²³⁵) section 27 (1)(b)²³⁶, erklært og vedtatt at enhver har rett til mat. I henhold til Grunnlovens section 7 (2) er staten påbudt å respektere, beskytte, hjelpe frem og oppfylle rettighetene i “the Bill of Rights”, herunder retten til mat. Rettighetene konkretisert i “the Bill of Rights” kan dessuten domstolprøves jfr section 38. Domstolene kan ta i mot saker anlagt både av grupper og enkeltpersoner. Det har foreløpig ikke vært oppe noen sak som har angått retten til mat, og domstolene har heller ikke mottatt noen klager vedrørende krenkelser av denne rettigheten ²³⁷. Men det har vært oppe saker vedrørende matprogrammer myndighetene skal stå for i forbindelse med sosialtjeneste. I 2003 grep foreksempel retten inn for å sikre at oppstartingen av “the National Food Emergency Scheme” skjedde etter at programmet midlertidig sviktet i KwaZulu-Natal²³⁸.

---

²³² http://www.dorabjitatrust.org/ngo_profiles/rtf.asp 06.04.2008

²³³ Yamini Jaishankar og Jean Drèze (2005), preface

²³⁴ Sør Afrika signerte konvensjonen 03.10.1994, men har enda ikke ratifisert den, <http://www2.ohchr.org/english/bodies/ratification/3.htm> 06.04.2008

²³⁵ Med Bill of Rights menes subjektive konkrete rettigheter som kan prøves, Ida-Eline Engh (2007) side 230

²³⁶ Retten til mat er også nevnt i forbindelse med barnets rettigheter i section 28 (1)(c) og innsattes rettigheter i section 35 (2)(e)

²³⁷ Ida-Eline Engh (2007) side 240

²³⁸ SAHRC (2004): 5th Economic and Social Rights Report Series. 2002/2003 Financial Year

Også i Sør Afrika er det flere NGOer som arbeider med gjennomføringen og realiseringen av retten til mat. FIAN har også i dette landet vært aktivt med på organiseringen av en “rett til mat”-kampanje. “The Right to Food Campaign South Africa” ble etablert på et seminar organisert av FIAN i mars 2003²³⁹. På dette seminaret deltok en rekke Sør Afrikanske NGOer for å diskutere måter å realisere og forsvare retten til mat for enhver i Sør Afrika²⁴⁰. Dette viser at selv i et land hvor retten til mat er nasjonalt lovfestet og det er gitt adgang til domstolsprøvelse av retten, er det nødvendig med NGOer som arbeider tett med det sivile samfunnet for at retten skal realiseres i virkeligheten, og ikke kun være en papirfestet rett.

---

²³⁹

<http://www.communitylawcentre.org.za/Socio-Economic-Rights/advocacy/the-right-to-food-campaign-in-south-africa/righttofood.pdf> 06.04.2008

²⁴⁰ [I.c.](#) 06.04.2008

6 Konklusjon

Det er ingen tvil om at man har kommet langt med den internasjonale lovfestingen og anerkjennelsen av retten til mat som en menneskerettighet. I flere land er dessuten retten til mat stadfestet i nasjonal lovgivning. Det er heller ingen tvil om at NGOer har spilt en viktig rolle, ikke bare for den internasjonale utviklingen, som pådrivere og initiativtakere, men også for den internasjonale og nasjonale gjennomføringen og realiseringen av denne retten, gjennom å stille statene til ansvar for konkrete krenkelser, og ved å påvirke myndighetene til å oppfylle sine moralske og eventuelt juridiske forpliktelser. Internasjonale organer har, som nevnt tidligere, gang på gang bekreftet og anerkjent NGOers viktige betydning for arbeidet og utviklingen på området, og har ved flere anledninger erkjent at utviklingen og realiseringen av retten til mat ikke ville vært på det stadiet det er i dag uten påvirkning og bistand fra NGOer.

I dag er det langt igjen før målet med å sikre enhver tilgang til tilstrekkelig mat er nådd. I det videre arbeidet er det derfor viktig at NGOer, i samarbeid med myndigheter og internasjonale organer, fortsetter å presse for full internasjonal anerkjennelse av retten til mat. Som jeg tidligere har skrevet er det nødvendigvis ikke så viktig å stille statene juridisk til ansvar, men å faktisk ha muligheten til å gjøre det, og slik sette et ytterligere press utover det moralske presset som allerede foreligger. Det er dessuten viktig at NGOene fortsetter å påvirke myndighetene og de internasjonale organene, og tar vare på de mulighetene de har blitt gitt for å delta i internasjonal sammenheng, slik at statene, der de er juridisk forpliktet til det, realiserer retten til mat i det virkelige liv, slik at retten ikke bare fremstår som en papirfestet rett, men som en rettighet enkeltpersoner kan fremme ovenfor staten og kreve oppfylt. I denne sammenheng har en rekke NGOer, deriblant FIAN, som nevnt tidligere, i lengre tid kjempet for en "optional protocol" til ICESCR, som blant annet skal sikre internasjonal domstolsprøvelse av rettighetene nedfelt i ICESCR²⁴¹. Det er dessuten viktig at en slik domstolsprøvelse også muliggjøres på nasjonalt nivå. Som jeg har vært inne på tidligere, under behandlingen av India, har NGOer på dette feltet bidratt til å få saker opp i det nasjonale rettssystemet. I land som på det nåværende tidspunkt kun har forpliktet seg til

---

²⁴¹ Det pågår på det nåværende tidspunkt internasjonale møter angående en eventuell vedtagelse av denne protokollen. Norge har i lang tid vært en forkjemper for vedtagelse av en slik protokoll, men oppfatter i dag dette som et ømtåelig politisk emne og har mer eller mindre skiftet side i denne saken. Kristin Kjæret og Siri Damman (2008)

såkalte internasjonale moralske overenskomster, som USA, er det viktig å påvirke myndighetene slik at de oppfyller disse moralske forpliktelsene, og også på sikt arbeide med å påvirke dem til å vedta de juridiske forpliktelsene på området.

Som vi så i avsnittene om FIAN og BFW i del 4 er begge organisasjonene aktive i sitt informasjonsarbeid. Dette arbeidet er, som nevnt tidligere, meget viktig, og det er viktig at dette arbeidet fortsetter. Man må sørge for å nå ut til befolkningen og informere dem om de rettighetene de har, og også bistå dem i arbeidet med å gjøre retten gjeldende. NGOers, deriblant FIANS, arbeid med konkrete saker er i denne sammenheng svært viktig, fordi man på denne måten gir enkeltpersoner direkte hjelp og informasjon, som de på andre måter ikke hadde fått. NGOer har dessuten ofte større muligheter enn myndighetene selv til å nå ut til lokalsamfunnene. Gjennom dette informasjonsarbeidet opplyses dessuten også andre, som kanskje tar denne retten for gitt, om tilstanden i dagens verdenssamfunn. På denne måten vil muligens flere engasjere seg i arbeidet for å sikre enhver tilgang til tilstrekkelig mat. Ikke bare vil dette føre til økt arbeidskraft for NGOene, men jo flere mennesker som kjemper for denne retten, jo større press settes på stater som ikke oppfyller sine forpliktelser eller ikke anerkjenner retten til mat som en menneskerettighet.

NGOer har vist seg være en uvurdeelig drivkraft på dette området. Gjennom deres utrettelige arbeid og engasjement med å sikre at enhver skal få tilgang til tilstrekkelig og ernæringsrik mat spiller de en viktig rolle både i nasjonal og internasjonal kontekst. NGOene på området bedriver ikke bare med påvirkningsarbeid, men skaffer verdenssamfunnet og de internasjonale organene informasjon som de vanligvis ikke ville hatt tilgang til, og fungerer på den måten som et bindeledd mellom sivilsamfunnet og staten og de internasjonale organene.

Det er viktig å forstå at retten til mat ikke realiseres ved å gi alle mennesker mat, men at problemet må tas ved roten. En langsiktig, bærekraftig løsning på global hunger og fattigdom må fokusere på å gi folk de redskapene de trenger for å underholde seg selv og sin egen familie ²⁴². Ved å bekjempe fattigdom vil man også på sikt bekjempe hunger, for først når

---

²⁴² Bread for the World (2008b), side 1

fattigdommen er bekjempet vil mennesket selv kunne sikre seg tilgang til mat, og ikke være avhengig av andre.

7 Litteraturliste

Bread for the World (2008a): Offering of Letters

Bread for the World (2008b) Background Paper Feb-March 2008, No. 195

Bread for the World Institute (2008): HUNGER 2008 Working Harder for Working Families
18th Annual Report on the State of World Hunger

Commission on Human Rights resolution 2000/10

Eide, Asbjørn (1999): THE REALIZATION OF ECONOMIC, SOCIAL AND CULTURAL RIGHTS The right to adequate food and to be free from hunger Updated study on the right to food, in accordance with Sub-Commission decision 1998/106 (E/CN.4/Sub.2/1999/12) 28 June 1999

Eide, Wenche Barth og Uwe Kracht (eds.) (2005): Food aid and human rights in development Volume I Legal and institutional dimensions and selected topics, Intersentia, Antwerpen.

Eide, Wenche Barth og Uwe Kracht (eds.) (2007): Food and Human Rights in Development Volume II Evolving issues and emerging applications, Intersentia, Antwerpen.

Engh, Ida-Eline (2007): 'Developing capacity to realise socio-economic rights: The example of the right to food in the context of HIV/AIDS in South Africa and Uganda.' Doctoral thesis in Human Geography. Department of Sociology and Human Geography, University of Oslo, Oslo.

Engh, Ida-Eline, Eva Kløve og Margot Igland Skarpeteig (2008): Working paper on “A Human Rights Lens On Poverty and Hunger”, NORAD, Oslo.

FAO (1998): The Right to Food in Theory and Practise, Roma

FAO (2002) FAO - CL 123rd Session from 28 October to 2 November 2002

FAO (2004) Report of the 30th Session of the Committee on World Food Security (CFS)
Rome, 20-23 September 2004

FAO (2004) FAO - CL 127th Session, Rome, 22-27 November 2004

FAO (2005) VOLUNTARY GUIDELINES to support the progressive realization of the right to adequate food in the context of national food security Adopted by the 127th Session of the FAO Council November 2004

FIAN Norge (2006) Mat og rett medlemsblad 1/06

FIAN Norge (2007): Årsmelding 2006

Høgdaahl, Kristin, Ingrid Kvammen Ekker & Lalaine Sadiwa (red.) (2002): Manual on human rights monitoring: an introduction for human rights field officers. (2nd ed.), Norwegian Institute of Human Rights, Oslo.

Jaishankar, Yamini og Jean Drèze (2005): Supreme Court Orders on the Right to Food: A Tool for Action

Kent, George (2005): Freedom from Want. The human right to adequate food, Georgetown University Press, Washington, D.C.

Künnemann, Rolf og Sandra Epal-Ratjen (2004): The Right To Food: A Resource Manual for NGO's, AAAS Science and Human Rights Program, Washington, D.C

Roosevelt, President Franklin D (1941): The Annual Message to the Congress, 9 januar 1941

Roosevelt, President Franklin D (1944): Message to the Congress on the State of the Union, 11 januar 1944

Royal Norwegian Embassy (2002): Explanatory note by Dag Briseid, Permanent Representative to FAO, Roma

United Nations (1998): The New Yalta “Commemorating the 50th Anniversary of the Declaration of Human Rights in RBEC Region”.

United Nations (2005) THE 2005 WORLD SUMMIT: AN OVERVIEW

UN Millennium Project (2005): Halving Hunger: It Can Be Done. Task Force on Hunger.

United Nations (2007): The Millennium Development Goals Report 2007

8 Websideregister

<http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Treaties/Html/158.htm>

http://en.wikipedia.org/wiki/Consultative_status

http://en.wikipedia.org/wiki/International_Covenant_on_Economic,_Social_and_Cultural_Rights

http://en.wikipedia.org/wiki/Second_Bill_of_Rights

http://en.wikipedia.org/wiki/World_Food_Conference

http://en.wikipedia.org/wiki/World_Food_Council

http://library.duke.edu/research/subject/guides/ngo_guide/

<http://www2.ohchr.org/english/bodies/cescr/>

<http://www2.ohchr.org/english/bodies/cescr/members.htm>

<http://www2.ohchr.org/english/bodies/ratification/3.htm>

<http://www.amnesty.org/en/who-we-are/history>

<http://www.angoc.ngo.ph/>

www.bread.org

<http://www.bread.org/about-us/legislative-victories.html>

<http://www.bread.org/about-us/our-history.html>

<http://www.bread.org/take-action/take-action-2008-ol.html>

<http://www.coasad.net>

<http://www.communitylawcentre.org.za/Socio-Economic-Rights/advocacy/the-right-to-food-campaign-in-south-africa/right-to-food.pdf>

http://www.dorabjitatrust.org/ngo_profiles/rtf.asp

<http://www.en.wikipedia.org/wiki/NGOs#>

<http://www.ers.usda.gov/publications/err29/>

<http://www.fao.org/docrep/x5562E/X5562e07.htm>

http://www.fao.org/es/ess/faostat/foodsecurity/index_en.htm

<http://www.fao.org/Legal/rtf/rtf-e.htm>

<http://www.fao.org/Legal/rtf/statemts/CHRsp54.htm>

<http://www.fao.org/righttofood/>

<http://www.fao.org/wfs/>,

http://www.fao.org/wfs/index_en.htm,

<http://www.fao.org/WorldFoodSummit/english/newsroom/news/8580-en.html>

<http://www.feinsteinfoundation.org>

<http://www.feri.org/common/news/details.cfm?QID=2088&articletype=N&clientid=11005>

<http://www.feri.org/common/news/details.cfm?QID=2089&clientid=11005>

www.fian.no

www.fian.org

<http://www.fian.org/about-us/introduction>

<http://www.fian-sverige.org/>

http://www.fn.no/bibliotek/fn_rapporter/the_millennium_development_goals_report_2007

<http://www.foodsovereignty.org/new/focalpoints.php>

<http://www.foodsovereignty.org/new/history.php>

<http://www.foodsovereignty.org/new/whoweare.php?PHPSESSID=57e51d6213c1a55d1dc57af87d30ed01>

<http://www.govtrack.us/congress/billtext.xpd?bill=s110-2433>

<http://www.iaahp.net/>

<http://www.indianngos.com/ngosection/newcomers/whatisanngo.htm>

<http://www.iwtc.org/ICESCR.html>

<http://www.sanfec.org/>

<http://www.udhr.org/history/frbioer.htm>

<http://www.unac.org/rights/question.html>

<http://www.unhchr.ch/html/menu5/wchr.htm>

[http://www.unhchr.ch/huridocda/huridoca.nsf/\(Symbol\)/A.CONF.157.23.En?OpenDocument](http://www.unhchr.ch/huridocda/huridoca.nsf/(Symbol)/A.CONF.157.23.En?OpenDocument)

[http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/\(Symbol\)/E.C.12.2000.13.En?Opendocument](http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/(Symbol)/E.C.12.2000.13.En?Opendocument)

<http://www.un-ngls.org>

<http://www.un.org/aboutun/charter/chapt10.htm>

<http://www.un.org/aboutun/unhistory/>

<http://www.un.org/esa/coordination/ngo/>

<http://www.un.org/esa/coordination/ngo/faq.htm>

<http://www.un.org/esa/devagenda/humanrights.html>

<http://www.un.org/members/list.shtml>

<http://www.un.org/millenniumgoals/#>

<http://www.un.org/Overview/rights.html>

9 Traktatregister, lovregister m.v.

Charter of the United Nations. Signert 26 juni 1945. Trådte i kraft 24 oktober 1945.

Universal Declaration on Human Rights, 10 desember 1948

Constitution of India. Vedtatt 26 november 1949. Trådte i kraft 26 januar 1950.

Universal Declaration on the Eradication of Hunger and Malnutrition. Vedtatt 16 november 1974. Trådte i kraft 17 desember 1974

International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights. Vedtatt og åpnet for signering og ratifisering 16 desember 1966. Trådte i kraft 3 januar 1976

International Covenant on Civil and Political Rights. Vedtatt og åpnet for signering og ratifisering 20 november 1989. Trådte i kraft 23 mars 1976

Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women. Vedtatt og åpnet for signering og ratifisering 18 desember 1979. Trådte i kraft 3 september 1981

ECOSOC Resolution 1985/17 av 28 mai 1985

World Food Security Compact. Vedtatt på den 23. FAO konferansen, 1985

African [Banjul] Charter on Human and Peoples' Rights. vedtatt 27 juni 1981. Trådte i kraft 21 oktber 1986.

Convention on the Rights of the Child. Vedtatt og åpnet for signering og ratifisering 16 desember 1966. Trådte i kraft 2 september 1990

Additional Protocol to the European Social Charter Providing for a System of Collective Complaints. Strasbourg 9 november 1995

Constitution of the Republic of South Africa. Vedtatt 8 mai 1996

Rome Declaration on World Food Security and World Food Summit Plan of Action, Roma 13 november 1996

Memorandum of Understanding between the High Commissioner for Human Rights and the Director-General of the Food and Agriculture Organization of the United Nations, 29 May 1997

Menneskerettsloven av 21 mai 1999 nr 30

African Charter on the Rights and Welfare of the Child Vedtatt i juli 1990. Trådte i kraft 29 november 1999.

The Right to Adequate Food (Art 11). General Comment No.12. Committee on Economic, Social and Cultural Rights, Geneve 12 mai 1999

Millenium Development Goals. Vedtatt september 2000

Declaration of the World Food Summit: five years later. Vedtatt 12 juni 2002, Roma

South African Human Rights Commission 5th Economic and Social Rights Report Series 2002/2003 Financial Year, 21 juni 2004

10 Andre kilder

Bjørlo, Ellen Havåg, Ungdomskoordinator i Amnesty Norge. Epost. 11.01.2008

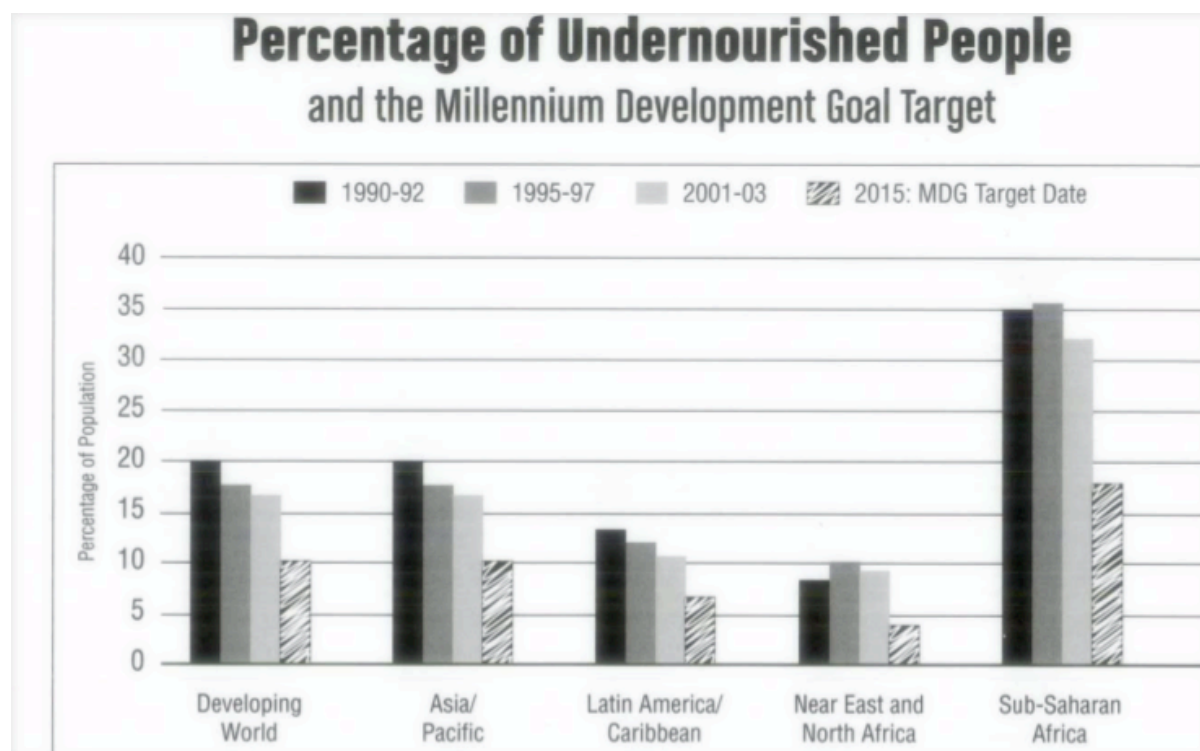
Lateef, Asma, Director Breafor the World Institute. Emailkorrespondanse. April 2008

Lateef, Asma, Director BFW Institute og Eric Munoz, Policy Analyst BFW Institute. Intervju. 12.03.2008 Washington DC, USA

Kjæret, Kristin, Daglig leder, FIAN Norge og Siri Damman, politisk nestleder, FIAN Norge. Intervju. 03.04.2008 Oslo, Norge

Cohen, Marc, Research Fellow “Food Consumption and Nutrition”, International Food Policy Research Institute (IFPRI), tidligere ansatt i BFW Institute (1991-1997). Intervju. 11.03.2008 Washington DC, USA

11 Liste over tabeller og figurer m.v.

Hunger and Poverty Statistics		Extreme Poverty	Hunger
	Population Total (millions) 2005	% living on \$1 a day 2000-05	% of the population under-nourished 2002-05
Developing Countries	2,352.4	..	24
Africa (sub-Saharan)	743.1	41.1	30
Angola	15.9	..	35
Benin	8.4	30.9	12
Botswana	1.8	..	32
Burkina Faso	13.2	27.9	15
Burundi	7.5	54.6	66
Cameroon	16.3	17.1	26
Cape Verde	0.5	..	..
Central Af. Rep.	4.0	66.6	44
Chad	9.7	..	35
Congo, D.R.	57.5	..	74
Côte d'Ivoire	18.2	14.8	13
Eritrea	4.4	..	75
Ethiopia	71.3	23.0	46
Gambia	1.5	59.3	29
Ghana	22.1	44.8	11
Guinea	9.4	..	24
Guinea-Bissau	1.6	..	39
Kenya	34.3	..	31
Lesotho	1.8	..	13
Madagascar	18.6	61.0	38
Malawi	12.9	20.8	35
Mali	13.5	36.1	29
Mauritania	3.1	25.9	10
Mozambique	19.8	36.2	44
Namibia	2.0	..	24
Niger	14.0	..	32
Nigeria	131.5	70.8	9
Rwanda	9.0	60.3	33
Senegal	11.7	17.0	20
Sierra Leone	5.5	..	51

South Africa	46.9	10.7	3
Sudan	36.2	..	26
Swaziland	1.1	47.7	22
Tanzania	38.3	57.8	44
Togo	6.1	..	24
Uganda	28.8	..	19
Zambia	11.7	63.8	46
Zimbabwe	13.0	56.1	47
Asia	3355.6	20.5	20
Bangladesh	141.8	41.3	30
India	1,094.6	34.3	20
Nepal	27.1	24.1	17
Pakistan	155.8	17.0	24
Sri Lanka	19.6	5.6	22
Cambodia	14.1	..	33
China	1,304.5	9.9	12
Mongolia	2.6	10.8	27
Philippines	83.1	14.8	18
Vietnam	83.1	..	16
Lat. Am. & Carib.	550.8	8.6	10
Bolivia	9.2	23.2	23
El Salvador	6.9	19.0	11
Guatemala	12.6	13.5	22
Haiti	8.5	53.9	46
Honduras	7.2	14.9	23
Nicaragua	5.1	45.1	27
United States	295.4	..	2.5
World	6,437.7	18.4	14